

mr

MENNESKERETTIGHETSMAGASINET

2004/2

Folkeoppstanden i Ukraina, 2004

Kastanjerevolusjonen

DEN NORSKE HELSINGFORSKOMITÉ

Ny demokratibølge

13 år etter Sovjetunionens fall er vi vitne til at det sivile samfunn i flere av de tidligere sovjetrepublikker er i ferd med å utvikle politiske krefter som kan føre til ny demokratisering.

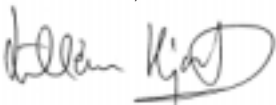
I Georgia i november 2003 gjorde befolkningen opprør mot påståtte uregelmessigheter ved parlamentsvalget. "Roserevolusjonen" gikk fredelig for seg og førte til at den sittende presidenten Edvard Sjevardnadse måtte gi tapt og en ny politisk ledelse tok over. Nå kan vi være vitne til en lignende utvikling i Ukraina, dette store landet midt i Europa med 48 millioner innbyggere. "Kastanjerevolusjonen" hadde sitt utgangspunkt i omfattende valgfusk etter presidentvalget 21 november. Da statsminister Viktor Janukovitsj ble utpekt til vinner, mens uavhengige valgdagsmålinger viste at opposisjonslederen Viktor Justsjenko hadde fått flest stemmer, fylte ukrainerne gatene i Kiev og andre byer. Her var småbarn og foreldre, ungdom og besteforeldre. Gjennom kalde dager og netter fylte aktivistene det offentlige rom og viste sin avsky til et politisk system som ikke respekterte borgernes legitime rett til å skifte ut sine ledere. Etter urolige dager med kontinuerlige demonstrasjoner har ukrainsk høyesterett erklært at omvalg vil finne sted 26 desember.

Folkeoppstanden i Georgia og Ukraina er resultat av en demokratisk modning i befolkningen samt utvikling av organisert motmakt i det sivile samfunn. Selv om arbeidsvilkårene er vanskelige har veksten i antall ikke-statlige organisasjoner vært betydelig i de fleste republikkene i det tidligere Sovjetunionen etter unionens fall i 1991. I mange stater, som for eksempel Hviterussland og Usbekistan møter menneskerettighetsaktivistene sterk motstand fra den styrende elite og blir forfulgt, trakassert og fengslet. Mange organisasjoner er tvunget til å operere "under jorda".

Et positivt aspekt ved utviklingen er at det flere steder etableres kontakt mellom miljøer over landegrensene. Et eksempel er ungdomsbevegelsene i Serbia, Georgia og Ukraina som har inspirert hverandre i omveltningssprossene. Organisasjonen "OTPOR" var sentral i å organisere demonstrasjonene som førte til at Milosevic falt i Serbia. "Khmara" gjorde det samme i Georgia i fjor, og nå ser vi at unge mennesker organisert i "Pora" var de første til å strømme ut i gatene i Kiev. De unge er ikke naive i sin politiske kamp. De er klar over at den totalitære arven fremdeles preger samfunnet og at det ikke nødvendigvis er tilstrekkelig å bytte ut en president med en annen. Kampen for demokrati må ha et langsiktig perspektiv når maktstrukturene er basert på en elite som kontrollerer både politikk, økonomi og mediene. En ung ukrainsk ungdomsleder uttalte nylig til NRK: "Vårt mål er bortenfor Viktor Justsjenko. Dersom den demokratiske utviklingen ikke kommer, er vi tilbake i gatene igjen".

Ukraina grenser mot Moldova, Romania, Ungarn, Slovakia, Polen, Hviterussland og Russland. En demokratisk utvikling her vil være viktig for regionen og andre stater i det tidligere Sovjetunionen. Landets strategiske beliggenhet mellom øst og vest, illustreres også gjennom andre staters respons på den aktuelle krisen. Russland kjemper for å bevare sin politiske tyngde i det østlige Europa og har gitt sin støtte til statsminister Viktor Janukovitsj. På den annen side møter Russland og den sittende ukrainske ledelse et høylydt krav fra Europa og USA om at demokratiets spilleregler må følges.

Valget 26 desember vil vise om demokratiet får et bedre feste i hjertet av Europa. Uansett utfall, har "Kastanjerevolusjonen" vist på nytt at det sivile samfunn har sprengkraft nok til å utfordre de autoritære elitene. Det er nå vi må støtte lokale organisasjoner og frihetsbevegelser i kampen for demokrati og menneskerettigheter. Vi ser at det nytter.

Lillian Hjorth
Ansvarlig redaktør

Innhold

Den positive utvikling innen internasjonal strafferett er irreversibel
FNs høykommissær for menneskerettigheter Side 3

Kastanjerevolusjonen: Om folkets oppstand i Ukraina
Intervju med Helsingforskomiteens Berit Lindeman Side 4

- Vi arbeider videre fordi vi tror på det vi gjør, og vi vet hva vi må gjøre
Hviterussland etter valgene 17 oktober Side 8

Lykken er.... Oslo fengsel?
Intervju med Mikael Danyelian, leder av Armenia Helsinki Association Side 10

Årsmøte i Den internasjonale Helsingforsføderasjonen
Intervju med Bjørn Engesland, generalsekretær i Helsingforskomiteen Side 13

Et fag som samler og ikke skiller Side 14

Homofili, dødsstraff og et gammelt hotell
Flerkulturell forståelse i Barentsregionen Side 16

Urealistiske drømmer om Kosovo Side 19

Dayton-avtalen, en del av det bosniske problemet Side 20

Meget gode resultater!
Menneskerettighetskolene på Balkan evaluert Side 21

Kronikken: Rettsoppgjøret i Rwanda Side 22

Viktig forslag mot straffrihet i Norge Side 24

Ossietzky-prisen 2004 til Aage Borchgrevink Side 25

Den norske Helsingforskomité,
Tordenskioldsgate 6B, 0160 Oslo,
tlf: 22 47 92 02, e-post: hjorth@nhc.no
www.nhc.no

Forsiden:
Foto: Laszlo Balogh / Reuters / SCANPIX

- Den positive utviklingen innen internasjonal strafferett er irreversibel,

sier FNs høykommissær for menneskerettigheter Louis Arbour som er på besøk i Norge

Tekst: Lillian Hjorth

Representanter fra norske menneskerettighetsorganisasjoner møtte mannsterke opp da FNs høykommissær for menneskerettigheter Louis Arbour besøkte Menneskerettighetshuset 3 desember. At hun setter pris på kontakten med de frivillige organisasjonene er tydelig. – Jeg insisterer alltid på å treffe uavhengige organisasjoner i landene jeg besøker.

Arbour er fersk i sin stilling som høykommissær. Hun tiltrådte i juli i år og har tidligere blant annet vært hovedanklager ved de internasjonale domstolene i det tidligere Jugoslavia og Rwanda.

Høykommissæren åpnet sitt foredrag om FN og internasjonal rett med et positivt budskap og smittet tilhørerne med sitt engasjement og glød. En liten dame med en sterk stemme. - Jeg føler meg privilegert som har fått lov til å være en av pionerene når det gjelder utviklingen av det internasjonale strafferetts-systemet de siste ti årene. Jeg hadde aldri trodd at jeg som har arbeidet med strafferett i Canada, i min levetid ville oppleve at et strafferettssystem også ville bli implementert, slik det nå er i ferd med å bli, på internasjonalt nivå. Jeg er sikker på at det er en irreversibel utvikling vi nå er vitne til. Vi vil aldri komme tilbake til tilstandene for bare ti-femten år tilbake da militære og politiske ledere kunne ture frem som de ville og gjemme seg bak "suverenitetsskjoldet". Den æraen er over. Det har utviklet seg en internasjonal forståelse for at suverenitetsprinsippet ikke skal kunne beskytte statsledere og myndighetspersoner som begår grove overgrep fra å bli etterforsket og rettsforfulgt.

- Også andre ting går i riktig retning, fortsetter Arbour. - Jeg var nylig på reise i Darfur i Sudan og har nettopp orientert FNs sikkerhetsråd om dette. For bare noen få år siden ville det vært utenkelig at høykommissæren for menneskerettigheter henvendte seg direkte til Sikkerhetsrådet.

FNs menneskerettighetskommissjon har vært utsatt for sterk kritikk de siste årene. Bakgrunnen er den tiltagende tendensen til at kommisjonen, som består av 53 valgte statsmedlemmer, også omfatter stater som selv står bak grove menneskerettighetsovergrep. For tiden er blant annet Kina, Indonesia, Nepal, Pakistan, Saudi-Arabia, Sudan, Swaziland, Zimbabwe og Russland medlemmer. Dette er stater med en svært kritikkverdig menneskerettighetspraksis. Helsingforskomiteen og andre NGOer nasjonalt og internasjonalt har i lengre tid vært opp-tatt av denne problemstillingen. I MR-magasinet 1-2004 satte vi

spørsmålet på spissen: Kan overgriperne beskytte?

- Menneskerettighetskommisjonen blir kritisert for å være en bisarr institusjon som skal forsvare menneskerettighetene, mens den i realiteten er "kapret" av stater som bryter de samme rettighetene og som utelukkende deltar for å forsvare sine egne interesser, kommenterer Arbour. - Dette har ført til at mange mener det burde utvikles kriterier for medlemskap, slik at bare "gode" stater kan være medlemmer. Men dette er vanskelig. Hva skal i så fall være være kriteriene? Hvilke stater er "rene nok" til å fortjene en plass? Skal kriteriet være statenes antall ratifiseringer av internasjonale menneskerettighetskonvensjoner? I så fall vil et stort antall stater kunne bli medlemmer, for de fleste har ratifisert mange konvensjoner. Det er implementeringen det som regel skorter på. Eller skal et kriterium være hvor gode statene er til regelmessig å sende inn rapporter til FNs konvensjonsorganer? Arbour svarer selv på sine spørsmål. - Dette er en vanskelig vei å gå! En slik tilnærming vil føre til at Nord vil sette Sør i gapestokken og vil øke den kløften som allerede finnes mellom statene i kommisjonen, nemlig "vi" som forsvare menneskerettighetene og "de" som bryter dem.

- Jeg er svært glad for forslaget som FNs High Level Panel¹ [der også Gro Harlem Brundtland har deltatt. Red.] har kommet med vedrørende menneskerettighetskommisjonen, sier hun videre. – Nemlig at det burde bli universelt medlemskap. Dette vil føre til at alle stater vil kjenne eierskap og forhåpentligvis utvikle større engasjement i forhold til kommisjonens arbeid. Dette er et skritt i riktig retning.

- Jeg er også enig i forslagene om at høykommissæren skal utgi en årlig rapport om statenes menneskerettighetssituasjon og regelmessig orientere Sikkerhetsrådet. Dersom forslagene til endringer blir implementert vil menneskerettighetskommisjonen styrke sin posisjon.

1) High Level Panel er en gruppe internasjonalt anerkjente personer som har hatt i oppgave å komme med forslag til å løse globale sikkerhetsproblemer og reformer av FN-systemet. Det er FNs generalsekretær Kofi Annan som har oppnevnt gruppen.

Presidentvalget i Ukraina 21. november kastet landet ut i en politisk krise. Hundretusenvis av ukrainere stormet ut i gatene til de største politiske demonstrasjoner i landets nyere historie for å protestere mot omfattende valgfusk. De nektet å godta den offisielle valgkomisjonens utpekte vinner Victor Janukovitsj. Opposisjonslederen, den mer vestlig orienterte Viktor Justsjenko, ble utpekt som den reelle vinneren etter at uavhengige valgdagsmålinger ga ham flertallet av stemmene. Ukrainsk høyesterett har erklært valget ugyldig, og nyvalg vil finne sted 26 desember. EU, USA og en rekke europeiske stater har forsøkt å megle mellom partene i den urolige tiden etter valget. Russlands president Vladimir Putin har gitt klar støtte til den sittende president Leonid Kutsjma og hans kandidat Viktor Janukovitsj. Putin har også uttrykt sterk misnøye med Vestens innblanding. Mange mener at det er en svært spent og potensielt sett meget farlig situasjon vi nå ser i Ukraina. Noen stiller spørsmålet om den kalde krigen kan komme tilbake til Europa?

Omveltningene i Ukraina: - Kastanjerevolusjonen

Tekst: Lillian Hjorth

Berit Lindeman er jurist og rådgiver i Helsingforskomiteen. Foto: Bård Brinchmann Løvrig

Helsingforskomiteéns Berit Lindeman har hatt noen travle uker. Da valgresultatet etter presidentvalget i Ukraina viste seg å være preget av fusk og milevis unna internasjonale standarder for demokratiske valg, begynte ukrainerne å samle seg på gatene i Kiev. Og norske journalister begynte sin ivrige leting etter personer som kunne uttale seg i norske medier. De trengte ikke å lete lenge. Berit Lindeman har bodd i Ukraina i flere år og kjenner hele det tidligere Sovjetunionen gjennom en rekke reiser som valgobservatør og overvåker.

Hvorfor gå over bekken etter vann, tenkte jeg og lurte med meg Berit på café da jeg trengte en som kunne utfylle bildene som tabloidavisene nå serverer om Ukraina. Selv om landet sies å ligge i hjertet av Europa, tror jeg de fleste i

Norge vet lite om denne staten som i 1991 rev seg løs fra Sovjetunionen.

Vi setter oss på hver vår side av et lite bord i det trange cafélokalet med hver vår gulrotkake. Notisblokken ligger klar og jeg forteller Berit hva jeg er ute etter; litt mer historikk og bakgrunnsinformasjon. Hvordan kan det ha seg at hundretusener av mennesker med oransje flagg, bannere og skjerf stormer gatene i Kiev? Og hva blir utfallet av valget 26 desember? Er det virkelig fare for ny kald krig i Europa?

- Dette folkeopprøret... begynner jeg. - Kastanjerevolusjonen, korrigerer Berit. – Det er denne betegnelsen man nå bruker om det som har skjedd. Fordi det første som møter deg når du kommer til sentrum av Kiev er alle kastanjetrærne som omkranser hovedgatene. Kastanjetrærne var også noe av det første jeg la merke til da jeg kom til landet.

- Jeg flyttet til Ukraina i 1994. Da hadde Leonid Kutsjma akkurat blitt valgt til president og det var en enorm optimisme. Ukraina skulle nå befeste sin posisjon og status som uavhengig nasjon og økonomisk stormakt. Og det er viktig å presisere at det var folket som ønsket uavhengighet fra Sovjetunionen. Over 90% av befolkningen stemte for uavhengighet ved en folkeavstemning i 1991.

- Uavhengigheten skapte på en måte en usikkerhet blant folk den gangen. Det var et nytt og spennende landskap som lå foran dem og ingen hadde noen garanti for hvordan fremtiden skulle bli. Men det var en ønsket usikkerhet. Selv om folk fryktet at de kanskje ville få det verre en periode, var de sikre på at forholdene på lengre sikt ville bli bedre. Men slik skulle det dessverre ikke gå, sukker Berit. – Noen få har fått det veldig mye bedre, men mange har fått det mye dårligere. Det er så mange håp som er gått tapt i årene etterpå. Både når det gjelder økonomi og demokrati.

- Det var et sjokk å komme til Ukraina. Vi var jo en vanlig norsk familie som ikke var vant til å møte praktiske hindringer når vi skulle skaffe varer som brød, smør og vaskepulver. Vi måtte stå i kø og vareutvalget var ikke slik vi var vant til. Det var én type brød, én type smør, én sort sjampo og så videre. Men selv om det var komplisert å få tak i varer, så fungerte det og alle i Ukraina hadde nok å spise. Men som nordmenn levde vi likevel svært forskjellig fra den vanlige ukrainer: Vi hadde penger, det hadde ikke de.

- Det var en entusiastisk tid, fortsetter Berit. - Vi ble grepet av optimismen, av å bygge demokratiet! Det hadde vært en stor diaspora av ukrainere i utlandet og nå kom mange tilbake for å utvikle den nye staten. De hadde høy, vestlig utdanning og mange fikk lederposisjoner og ble rådgivere for det nye regimet. Noen ble også våre venner, og vi fikk en bekjentskapskrets av foretningsfolk, diplomater og journalister. De fleste har for lengst vendt tilbake til USA, Canada og andre land, desillusjonerte på grunn av den negative utviklingen. Det er snodig, sier Berit, - men den siste tiden har jeg sett enkelte

Ukraina har en stor kull- og ståproduksjon, noe som gir landet verdifulle inntekter.

maktbase hovedsakelig i øst der tungindustrien finnes. Der finnes også flertallet av den russiske mindretallsbefolkningen (russere utgjør rundt 17 prosent av innbyggerne. Red. anm.). Men det er ikke riktig, som man kan få inntrykk av gjennom avisene, at "alle" i øst stemte på Viktor Janukovitsj. En venn i byen Kharkov skrev nylig til meg at alle med en "normal moralsk orientering" er mot den sittende makten, fordi makten i Ukraina er umoralsk. For den jevne ukrainer er det frustrerende å være vitne til at et lite mindretall sprer om seg med penger og luksusvarer, mens de selv sliter og samfunnets fellesgoder forfaller.

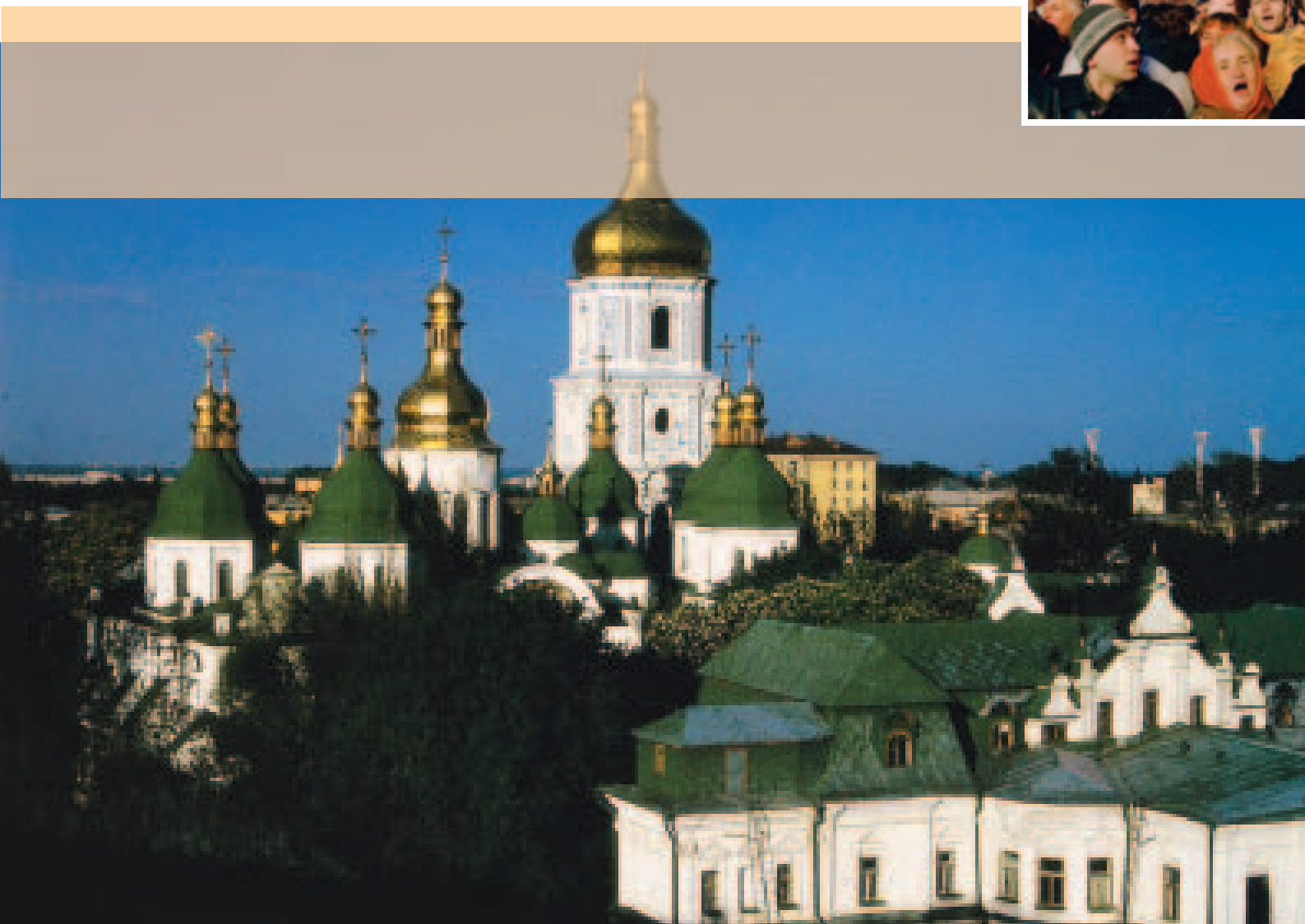
av dem på tv som kommentatorer, blant annet på BBC.

- Det skulle vise seg vanskeligere å bygge demokratiet enn folk trodde. Dette er jo ikke noe særegent for Ukraina. Egentlig tror jeg at utviklingen der har vært som et mikrokosmos av problemstillinger som alle landene i det tidligere Sovjetunionen har slitt med og som de fremdeles sliter med.

Berit samler tankene. – President Leonid Kutsjma, som var medlem av den gamle sovjeteliten, ble etter hvert leder for en ny elite som fikk kontroll over den største industrien – kull- og stålindustrien. Samtidig som denne eliten fikk kontroll over statsinntektene, fikk de også kontroll over mediene og informasjonen som når ut til folk. Det er en usunn sammenblanding av politisk makt og korrump økonomisk kontroll. Eliten har sin

- Det er forresten et paradoks at befolkningen er så dårlig stilt økonomisk, når landet er så rikt på naturressurser. Det er et stort og vakkert land som tidligere gikk under betegnelsen "Sovjetunionens kornkammer". I følge en ukrainsk legende kjørte tyskerne uttallige lastebillaster med fruktbar svart ukrainsk jord til Tyskland under den 2 verdenskrig.

- Det er betenkelig, fortsetter Berit, at det internasjonale samfunnet ikke har sett den negative utviklingen. Et eksempel er alle valgobservasjonsrapportene på 1990-tallet som har konkludert at valgene har vært "et skritt i positiv retning". Men det har de

egentlig ikke vært. Selv om det teknisk sett har skjedd forbedringer, som at valglovgivningen er reformert og at det er opprettet valgkommisjoner, er ikke endringene implementert. Regjeringen har rett og slett ikke vist politisk vilje. Like fullt har Vesten tolket utviklingen med en litt misforstått velvilje. Man har ønsket, og også kanskje forventet, demokratiske forbedringer, og dermed "latt tvilen komme tiltalte til gode". Jeg tror at dette har virket mot sin hensikt. Konsekvensen har vært at Kutsjma og hans regime har trodd at de kan gjøre som de vil, og det har de også gjort.

- Men denne gangen har han feilberegnet, understreker Berit. Befolkningen finner seg ikke lenger i å bli lurt! Selv om det demokratiske systemet ikke har utviklet seg, har folket gått gjennom en politisk modningsprosess. Nå vet de hva demokrati er. De vet hvor viktig det sivile samfunn er - folket og de frivillige organisasjonene.

- Hvor har de så impulsene fra? spør jeg, og tenker på Ukrainas kommunistiske historie og det ikke akkurat demokratiske nabolaget med Russland og Hviterussland som dominerende aktører. - Jeg har en tendens til å vurdere svært positivt befolkningen i disse statene, svarer hun. Hun forklarer: - For det første skjedde det en veldig endring og bevisstgjøring gjennom glasnost, perestrojka og uavhengighetserklæringen. Det var begynnelsen på en informasjonsflom i samfunnet. Ukrainerne ser amerikanske og andre utenlandske såpeserier på tv hver dag. Ikke for at det er noe særlig oppbyggende, ler Berit, men det illustrerer informasjonstilgangen. Befolkningen har modnet. Annen innflytelse utenfra har også vært viktig. Ingen andre land i det tidligere Sovjetunionen har mottatt så mange hjelpe- og demokratiseringsprogrammer fra USA som Ukraina. Også EU og andre europeiske land har vært tungt inne. Til slutt må det selvsagt legges til at Ukraina er en kulturnasjon og at ukrainerne generelt har et høyt utdannelsesnivå. Det sivile samfunnet har sakte, men sikkert bygget seg opp.

- Andre er uenige i min positive vurdering nyanserer Berit. Pessimistene sier at ukrainerne kun tenker på sin egen lommebok og at de fleste ikke er opptatt av demokrati og menneskerettigheter: Bare de får legehjelp når de trenger det og skolegang er de fornøyde. Dette er ikke min oppfatning.

Det er klart at de som andre er opptatt av penger, men de ønsker også demokrati og menneskerettigheter, og ser at det ene er avhengig av det andre. Når man ser hvor mange mennesker som er ute i gatene nå, blir dette helt tydelig! De vet hvilke rettigheter de har og de finner seg ikke i å bli fratatt disse!

- Nå har vi snakket mye om utviklingen internt i Ukraina, bryter jeg inn, - men det er jo landets strategiske geo-politiske posisjon som har gjort krisen til et viktig internasjonalt spørsmål. Noen mener det er fare for at krisen i Ukraina kan føre til ny kald krig i Europa. Er du enig i et slikt synspunkt?

- Jeg tror ikke på noen ny kald krig. I løpet av de siste ti-femten årene har det utviklet seg et annet forhold og samspill mellom Russland og Vesten som gir begge aktører et helt annet fundament enn tidligere. Motsetningene mellom øst og vest har kanskje blitt satt på spissen gjennom dette valget, men jeg tror ikke betydningen av dette skal overdrives. Ukraina og Russland har hatt et ryddig forhold gjennom hele 1990-tallet, selv om det har vært kriser. Da Ukraina fikk sin uavhengighet i 1991 var Sovjetunionens viktige Svartehavsflåte og atomvåpen på ukrainsk territorium. Men landene kom frem til akseptable løsninger. De klarte også å overkomme krisen på midten av 1990-tallet da Ukraina ikke kunne betale regningene for kraftleveransene fra Russland.

Min oppfatning er at begge presidentkandidatene Janukovitsj og Justsjenko vil arbeide for å utvikle et godt samarbeid med Russland. Selv om Justsjenko ønsker tettere samarbeid med Europa er han pragmatisk nok til å samarbeide med Russland. Ukraina kjøper olje og gass fra Russland som jo også representerer et enormt marked for ukrainske varer. Det er normalt at to naboland skal ha kontakt. Putin valgte helt nødvendig å satse alt på ett kort, og sitter igjen som svarteper, mener Berit. - Det, og ikke Justsjenkos valgprogram, er det som eventuelt vil bidra til økte gnisninger mellom øst og vest.

- Og så er det klart at Russland ønsker innflytelse over sine naboland. Det er den imperialistiske ideen og den er sterk! Russerne ser at det er slutt på Sovjettiden, men mange mener

nåværende situasjonen, som kan virke destabiliserende for regionen og medføre uro internasjonalt, er dersom russiske myndigheter skulle finne på å støtte russiske separatistideer i øst, slik de har støttet separatister i Transdnistria i Moldova og Abkhasia i Georgia. Men det tror jeg er svært lite sannsynlig, sier Berit. - Jeg tror ikke splitting av Ukraina er et realistisk scenario.

- Det som er spennende å være vitne til nå er hvordan politikere og de opposisjonelle i regionen samarbeider over landegrensene. I Ukraina har vi sett at georgiske myndigheter har gitt nødhjelp til de opposisjonelle demonstrantene de siste ukene. Berit senker stemmen. - Georgia, Ukraina, Hviterussland, sier hun, - de opposisjonelle snakker sammen og støtter hverandre. Tenk om vi kan få en utvikling der Lukasjenko i Hviterussland blir stående alene igjen med mer demokratisk orienterte regimer i både Georgia og Ukraina!

de har rett til innblanding. Argumentet er den nære kulturelle bindingen. Og Russland og Ukraina har sterke historiske bånd. Hjertet av russisk kultur ligger egentlig i Ukraina. Derfor er det også sterk støtte blant mange russere til Putins innblanding. På den annen side liker de ikke at Vesten blander seg. De mener at vi skal holde oss unna og ikke forsøke å pådytte dem våre vestlige verdier. Russisk innblanding derimot vurderer de som legitimt.

- Det som kanskje representerer den største faren med den

- Det finnes vel etter hvert også krefter i Russland som er imot egen imperialisme i regionen, spør jeg. - Ja, det er åpenbart, svarer Berit, at opposisjonspartiene er det. Mange av dem har sagt klart fra til Putin i forbindelse med krisen i Ukraina: "fingrene fra fatet"! Det er klart den russiske opposisjonen blir inspirert av de fredelige omveltningene i nabolandene. Først Roserevolusjonen i Georgia i fjor høst og nå Kastanje-revolusjonen i Ukraina, som vi får håpe finner sin fredelige løsning. Derfor er dette historiske øyeblikk både for regionen og verden, avslutter Berit.

26 november deltok Helsingforskomiteen i en demonstrasjon utenfor den ukrainske ambassade til støtte for demokrati i Ukraina.

Foto: Nils Jacob Harbitz

Hviterussland:

- Vi arbeider videre fordi vi tror på det vi

Lederen av menneskerettighetsorganisasjonen Viasna, Ales Bielatsky, etter organisasjonens

Tekst: Berit Lindeman – Alle foto: Viasna. Bildene viser opptøyene i Minsk 19 oktober da hundrevis av mennesker demonstrerte mot valgfusk

Da Helsingforskomitéen reiste til Hviterussland for å observere parlamentsvalget og folkeavstemningen i oktober, var det ikke fordi vi hadde et realistisk håp om at president Aleksander Lukasjenko ville tillate et valg etter demokratiske prinsipper. Demokrati står jo i direkte motstrid til diktatur, og det er selvsagt ikke mulig å gjennomføre et demokratisk valg i et land der man blir straffet med fengsel for å "fornærme" presidenten. Likevel er valgobservasjon viktig for Helsingforskomitéen og en måte å vise støtte til dem som fortsetter sitt utrettelige arbeid for menneskerettighetene.

I en uttalelse 20 juli i anledning tiårsjubileum som president, stemplet Aleksandr Lukasjenko opposisjonspolitikere som "fjendeband og kjelt-ringer", og lovet at bare "en eller to" av dem skulle få plass i det kommende parlamentet. Etter parlamentsvalget 17 oktober ser vi at presidenten fikk det som han ville. Det finnes ikke en eneste representant for opposisjonen i dagens hviterussiske folkeforsamling. Ifølge en uavhengig valgdagsmåling skulle opposisjonens kandidater hatt krav på en andre valgromgang i minst 40 av de 110 valgdistriktene.

Angst eller apati?

Mange vil kanskje spørre seg hvordan det mulig å akseptere at ens egne myndigheter manipulerer på denne måten. Det er jo naturlig å trekke sammenligning med Ukraina, der vi nettopp har vært vitne til at hundretusentalls mennesker har gått ut i gatene for å markere sin avsky mot et manipulert og forfalsket valgresultat. Er det mangel på interesse, en slags apati som råder i Hviterussland? Lokale menneskerettighetsforkjemperne er ikke i tvil: Det er ikke apati, men angst som gjør at så mange ikke tør å protestere i offentlighet. Opposisjonelle "forsvinner" og demonstranter blir fengslet eller ilagt bøter. Bøtene er tunge å betale når man har lite fra før. Man kan miste jobben hvis man ikke støtter president Lukasjenko. Det er fundamentale forskjeller mellom Hviterussland og Ukraina. Hviterussland sitter fast i en sovjetisk tradisjon med sentralt styresett, statlig eierskap og offentlig kontroll. Sikkerhetspolitiet heter fremdeles KGB og er til stede overalt der det finnes politisk aktivitet.

Menneskerettighetsarbeid i praksis

Noen hviterussiske menneskerettsorganisasjoner ser som sin oppgave å bidra til å skape trygghet og vise solidaritet med dem som faktisk tør å utfordre regimet. En slik organisasjon er Viasna, og Helsingforskomitéens Berit Lindeman fikk i praksis se hvordan dette arbeidet fungerte i dagene etter valget 17 oktober.

"Jeg blir vitne til at mange, spesielt studenter og unge mennesker, markerer sin protest mot det offisielle valgresultatet. Den første dagen etter valget går alt forholdsvis rolig for seg. Riktignok blir demonstrasjonen avbrutt av myndighetene, men demonstrantene fraktes med buss fra sentrum i stedet for å bli arrestert. Dagen etter blir situasjonen en helt annen. Av rundt fem hundre demonstranter blir et 50-talls arrestert. Politiet vet hvem de skal arrestere og går systematisk til verks. Arrestasjonen av to partiledere får mest oppmerksomhet i mediene: Anatol Liabedzka, lederen av United Civil Party samt et sentralt medlem av den opposisjonelle koalisjonen "5+". Liabedzka blir brutalt trukket inn i en restaurant i nærheten av flere "OMON" offiserer (politiets sikkerhetsstyrker), der han blir slått og sparket til han mister bevisstheten. Han fraktes senere til sykehus med nyreskader, hodeskader og brukne ribben. Mikola Statkevitch, leder av "Hviterussisk Sosialdemokratisk parti" (Narodnaya Hramada), arresteres også og idømmes 10 dagers administrativ arrest for deltakelse i en "uautorisert" demonstrasjon. De fleste som arresteres og slås er unge aktivister mellom 18 og 25 år, organisert gjennom ungdomsorganisasjoner som "Zubr" og "Ung Front". Disse organisasjonene protesterer mot undertrykkelse og for en demokratisk utvikling i Hviterussland.

Dagen etter blir jeg invitert av Viasna til å følge fremstillingen av de arresterte i Minsk Leninski distriktsdomstol. Jeg blir vitne til velorganisert og praktisk menneskerettighetsarbeid. Viasna har lang erfaring og vet godt hva slags hjelp og støtte som må til: juridisk assistanse ved dommeravhøret, fordi det ikke finnes tilbud om offentlig rettshjelp til de som blir arrestert på "administrativt grunnlag". Alle de arresterte får tilbud om juridisk hjelp av Viasnas advokater. I praksis er dette den eneste måten unge aktivister kan få rettshjelp når de blir arrestert.

Helsingforskomitéen støtter lokale organisasjoner

En viktig del av Helsingforskomitéens engasjement i utlandet er å støtte det arbeidet lokale menneskerettighetsorganisasjoner gjør. Komiteens filosofi er at det daglige grasrotarbeidet er av uvurderlig betydning for økt kunnskap om og respekt for menneskerettighetene. Dette arbeidet gjøres best av de lokale organisasjonene som kjenner problemene på kroppen. På Helsingforskomitéens reiser er kontakten med disse derfor svært viktig. I tillegg til å utarbeide samarbeidsprosjekter er de også førstehåndskilder til informasjon om menneskerettighets-situasjonen i landet.

gjør, og vi vet hva vi må gjøre.

tvangsoppløsning

17 oktober.

Uladzimir, advokaten fra Viasna, får en klient når vi kommer til rettsbygningen. Dommeravhøret er raskt overstått. Dommeren leser opp tiltalen for en ung gutt på 19 år og spør om han har noen kommentarer. Han benekter at han var ute og demonstrerte, og forklarer at han forvillet seg inn i demonstrasjonen ved en tilfeldighet. Han er tynn og litt uflidd etter en natt i fengslet, og ser urolig ut. Uladzimir blir oppnevnt som advokat og spør dommeren om det kan avhøres vitner om at hans klient faktisk deltok i demonstrasjonen. Dommeren avviser dette, slik hun skal avvise alle tilsvarende anmodninger den dagen. Deretter får vi beskjed om å vente på gangen inntil domsavsigelse. Ungguttet var nok ikke så tilfeldig med på demonstrasjonen som han hevdet der han nå trekker frem fra buksene, skjult bak noen venner, et stort banner i de hviterussiske farger merket "Nei til

tyranni". Banneret har nok varmet godt på cellen kvelden før. Uladzimir forteller stadig smilende at dommeren var den samme som hadde dømt ham selv til noen dagers arrest for deltagelse i en demonstrasjon for en tid tilbake. Han håper for sin klients skyld at hun ikke har kjent ham igjen. Ungguttet fikk syv dagers arrest. Han er glad for at han bare må sitte i fengsel, og at han slipper å betale bot. Bøter kan tilsvare flere månedslønner for en fattig student.

Ute i korridoren sørger Viasna for at de arresterte får varm te og smørbrød. Sannsynligvis har ingen av dem spist siden kvelden før. De som skal tilbake til fengselet får også litt mat med seg. Det er et rørende syn: Eldre kvinner, "babushkaer", sitter på benken i korridoren med digre gamle vesker fylt med alt de unge aktivistene kan trenge for dagen og kanskje enda en dag i fengsel. Andre aktivister fra Viasna registrerer navn og domsavsigelser for alle aktivistene slik at venner og slektninger skal kunne finne sine igjen. Navnene blir siden publisert sammen med opplysninger om dommen, som en manifestasjon av den politiske undertrykkelsen som myndighetene utfører overfor egne borgere. I tillegg, registrerer også Viasna nøye alle tilfeller av bruk av fysisk vold. Denne informasjonen blir brakt videre til FNs antitorturkomité.

Viasnas medarbeidere viser denne dagen på sin enkle måte at menneskerettighetsarbeid nytter. De arbeider alle for at Hviterusland en dag skal komme ut av det de mener er "Lukasjenkismens tyranni". Og de unge demonstrantene er viktige. Ungdomsorganisasjonen "OTPOR" var sentral i å organisere demonstrasjonene som til slutt førte til at Milosevic falt i Serbia. "Khmara" gjorde det samme i Tbilisi i Georgia i fjor, og "Pora" var de første til å strømme til gatene i Kiev etter valget i Ukraina den 21 november i år. Alle demonstrasjonene har vært fredelige markeringer av at folket nå har fått nok og at de ønsker respekt for demokrati og menneskerettigheter. Kanskje "Zubr" med støtte fra menneskerettighetsorganisasjoner kan bli neste?

Anatol Liabedzka (plakaten) var kandidat ved parlamentsvalget og regnes som en av de mest sentrale opposisjonspolitikere i Hviterusland. Under demonstrasjonen ble han overfalt og slått bevisstløs av politiets sikkerhetsstyrker. På sykehuset ble det konstatert nyreskader, hodeskader og brukne ribbein. På tross av skadene kom Liabedzka til Oslo 18 november for å delta på et seminar om Hviterusland i regi av Helsingforskomiteen og NUPI.

Flere av Helsingforskomiteens samarbeidsorganisasjoner har etter hvert blitt svært profilerte. Noen, som den hviterussiske Helsingforskomiteén, Viasna (Vår) og Ratusha (Rådhus), har blitt utsatt for massivt press fra myndighetene. Gjennom de siste tre årene har Helsingforskomiteén erfart at flere organisasjoner har blitt tvangsoppløst etter tvilsomme rettsavgjørelser. Dette har likevel ikke betydd at de har lagt ned arbeidet. Lederen av Viasna, Ales Bielatsky trekker på skuldrene når vi spør om hvilken betydning det har hatt å bli tvangsoppløst. - Vi arbeider videre, fordi vi tro på det vi gjør, og vi vet hva vi må gjøre, svarer han. - Den massive kampanjen mot det sivile samfunn har i praksis bare betydd at vi har gått under jorden. Uladzimir Labkovich, Viasnas unge og dyktige advokat, smiler avslappet: - Mye har i grunnen blitt enklere. Siden vi ikke lenger formelt er en organisasjon, trenger vi ikke å holde ut stadige bokettersyn og forklare oss i det uendelige om byråkratiske detaljer.

Lykken er... Oslo fengsel?

Tekst: Silja Nordahl

17 november 2004: Mikael Danyelian var gjestetaler ved Armenia-seminaret

Europarådsmedlemskap uten effekt?

i regi av Helsingforskomiteen og Norsk Utenrikspolitisk Institutt.

Den beryktede Mikael Danyelian skal ikke bare være homofil, men medlem av Jehovas Vitner og Hare Krishna også. For ikke å snakke om at han spionerer for etterretningstjenester i seks forskjellige land. Nå drømmer han om norske fengsler.

Mikael Danyelian er en kontroversiell person i Armenia. Han kunne ikke fått et dårligere omdømme, men det kommer med jobben. Organisasjonen han leder, Armenia Helsinki Association, taler for rettighetene til landets mest forhatte minoriteter: homofile, kriminelle og religiøse avvikere. Da må han regne med at ryktene går.

- Du er litt av en kjendis, altså?

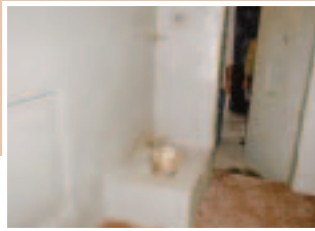
- Du vet, en mann med lang hestehale og ring i øret er en kuriositet der jeg kommer fra, ler Danyelian. - Det kommer nye artikler om meg hver eneste måned. Noen ganger tenker jeg at hvis de ikke har noe annet å skrive, så skriver de om meg, sier han til MR-magasinet.

Den tidligere bygningsingeniøren har siden frigjøringsbevegelsen i 1988 arbeidet med menneskerettigheter. I 1995 skrev han en artikkel for opposisjonsavisen Shrdjan, om religiøse minoriteters vilkår i Armenia. Artikkelen vakte oppmerksomhet hos Human Rights Watch, som ba ham starte en menneskerettighetsorganisasjon. I desember samme år stiftet han Armenia Helsinki Committee, men sluttet etter ett år fordi miljøet besto av "altfor politiske mennesker". I 1997 grunnla han så den uavhengige Armenia Helsinki Association med mottoet "menneskerettigheter foran politikk". For å slippe habilitetsproblemer har Danyelian tatt et radikalt standpunkt til politisk nøytralitet. Han tar avstand fra alle partier, og har av den grunn blitt upopulær både blant myndigheter og andre frivillige organisasjoner:

- Jeg er den eneste som ikke driver politikk. Jeg stemmer ikke engang. Ledere og medarbeidere i andre organisasjoner kan

Armenia og Europarådet

Da Armenia og Aserbajdsjan samtidig ble tatt opp som medlemmer av Europarådet i 2001, var dette på tross av at vilkårene om pluralistisk demokrati, fungerende rettsstat og respekt for menneskerettighetene ikke var oppfylt. Tanken var på den ene siden at opptak av de to landene samtidig kunne ha en positiv effekt på mulighetene for å finne en løsning på konflikten om Nagorno-Karabakh, på den andre siden at innsats fra Europarådets institusjoner og ekspertise ville kunne bidra til at vilkårene kunne bli oppfylt i ettetid. Dessverre har ikke medlemskapet hatt den betydning som man hadde ønsket. Etter Helsingforskomiteens mening er både Armenias og Aserbajdsjans manglende oppfyllelse av vilkår for medlemskap nå så alvorlig at spørsmålet om suspensjon av deres medlemskap bør være nærliggende å ta opp.

De sanitære forholdene i fengslene er helsefarlige og under enhver kritikk
Foto: Gunnar M. Karlsen.

Milael Danyelian i samtale med de innsatte.
Foto: Gunnar M. Karlsen.

finne på å stille til valg og bli parlamentsmedlemmer. Det mener jeg er uakseptabelt, sier Danyelian.

Armenia Helsinki Association har nå i overkant av 20 ansatte fordelt på hovedkontoret i Yerevan, og lokalkontorene rundt i landet.

- Hva er de viktigste sakene dere jobber med?

- Først er det fengselsovervåking i samarbeid med Den norske Helsingforskomité. Dessuten arbeider vi med å forbedre retts-systemet. Vi tilbyr fri rettshjelp, og har nettopp fått tillatelse til å overvåke psykiatriske institusjoner.

Det er når han engasjerer seg i mer betente saker han blir direkte upopulær: drap på politistasjoner, spionasjebeskyldninger, militærnekting, presidentfornærmelser og når politiet presser penger av homofile.

- I Armenia lever homofile dobbeltliv, og er redde for at legningen deres skal bli kjent. Det er ikke straffbart å være homofil, men samfunns holdningen er svært negativ. Du blir ikke bare sosialt utstøtt, det er verre: du fortjener ikke å leve. Politimenn kan profitere på denne holdningen. De arresterer homofile og truer med å offentliggjøre deres legning om de ikke får penger. Når noen virkelig vil krenke meg, beskylder de meg for å være homofil.

Foto: Gunnar M. Karlsen.

Stigmatiserende artikler er ikke den største trusselen menneskerettighetsforkjempere står overfor i Armenia. I mars ble Danyelian selv banket opp.

- Jeg hadde egentlig trodd myndighetene var klokere enn som så. At de skjønte Vesten ville legge merke til et angrep på meg. De tror sikkert de har klart å skremme meg til å reise bort, men jeg fortsetter å drive med mitt. Jeg skal trosse dem. Jeg reiser ingen steder.

Ikke for lenge av gangen, i hvert fall. MR-magasinet treffer Mikael Danyelian under et besøk i Norge i november. Han er gjestetaler på et seminar 17 november som drøfter hvorvidt Armenias medlemskap i Europarådet har hjulpet demokratiutviklingen og menneskerettighetssituasjonen i landet. Danyelian er kritisk:

- Vi var alene om å gå imot Armenias medlemskap i 1991. Vestlige verdier kan ikke påtvinges et land over natten. Europa burde ha stilt krav som Armenia måtte oppfylle før vi fikk mulighet til å bli medlem. Men det var viktigere for Europarådet å snarest mulig få krysset av enda et land på sjekklista si. Nå har vi vært medlem i tre år – og enda ikke oppfylt et eneste av "kravene" vi fikk, sier han.

Hovedårsaken til at Danyelian besøker Norge, er likevel fengselsovervåkingsprosjektet han driver sammen med Den norske Helsingforskomité. Prosjektet startet i 2002 med en grundig besøkende i Armenias fengsler, etterfulgt av en rapport med anbefalinger. Nå har Danyelian kommet til Norge for å møte Utenriksdepartementet og Justisdepartementet i håp om å få midler til å føre prosjektet videre.

- Hva vil du gjøre med fengselsvesenet i Armenia?

- For det første: utdanne fengselsansatte, for det andre: fortsette overvåkingen, og for det tredje ønsker vi materiell hjelp i form av medisinsk utstyr.

- Kan du beskrive et gjennomsnittlig armensk fengsel?

- Det er verre enn å være hjemløs i Norge. Da jeg besøkte Oslo fengsel i går, måtte jeg ta en liten pause og ringe hjem til

De fleste
innsatte er
unge menn.
Foto: Gunnar
M. Karlsen.

kona. Jeg ba henne skynde seg å pakke så vi kunne flytte inn i et norsk fengsel. Men jeg ville aldri unne nordmenn å havne i et armensk fengsel. BBC spurte engang om forholdene i fengslene gjenspeilte forholdene i samfunnet. Jeg mener det er omvendt: ved å bedre forholdene i fengselet bedrer man landet.

- Hva annet må til for at Armenia skal bli et bedre sted å leve?

- Først befrielse fra en illegitim president. Da kan vi håpe på normale valg, som er nummer to på lista. Nummer tre er å

forandre folks tankegang – men det er et så langsiktig mål at jeg ikke tror jeg rekker å se det før jeg dør. Jeg tror ikke barna mine vil oppleve det heller – kanskje barnebarna...

- Med så dystre fremtidsutsikter – hva holder deg oppe?

- Jeg har en annen mentalitet, svarer Danyelian selvsikkert.
- Menneskerettigheter kan ikke læres – de sitter i hjertet. Samvittigheten kalte meg til dette.

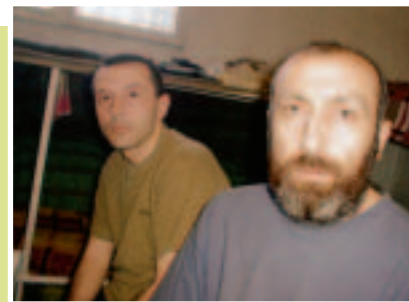
Armenerne trenger likevel ikke bare ta til seg lærdom. De har også noe å lære bort:

- Å kunne more seg hodestups hver dag til tross for alle problemene. Det er strengt i Norge. Bare på fredag og lørdag er det løssluppet og hyggelig, de andre dagene er det stramt og alvorlig. Hos oss har vi fredag og lørdag hver dag. Men det er vi kanskje nødt til når vi lever under slike forhold. Uten den innstillingen kunne vi like gjerne gått og hengt oss, mener Mikael Danyelian.

Om fengselsprosjektet

Målet for prosjektet som Helsingforskomiteen driver i samarbeid med Helsinki Association of Armenia, er å dokumentere situasjonen for innsatte i armenske fengsler og komme med anbefalinger om tiltak for å forbedre forholdene i samsvar med internasjonale

standarder. Prosjektet skjer i forståelse med det armenske justisdepartementet og er et bidrag til den pågående demokratiseringsprosessen i Armenia. I det videre arbeid vil også norsk fengsels-ekspertise bli invitert til å delta.

Helsingforskomiteen om menneskerettighetssituasjonen

Helsingforskomiteen er bekymret over situasjonen i Armenia. Særlig problematisk er følgende områder:

- Armenske myndigheter gjør utstrakt bruk av "administrativ arrest", hjemlet i deres Administrative Code. Europarådet har gjentatte ganger kritisert bruken av slik arrest og pekt på den vilkårlighet og mulighet for misbruk praksisen fører til. Helsingforskomiteens kontakter i Armenia har rapportert tilfeller av at slik arrest og straff har blitt brukt som pressmiddel både mot mistenkte og mot vitner. Lovgivingen må endres, og praksisen må opphøre øyeblikkelig.
- Bruk av vold i politiets varetekt (arrest) er utbredt. Forholdene i politiarresten er ikke del av overvåkingsprogrammet fordi vi ikke har fått tilgang til dem. Prosjektet har imidlertid avdekket at mens innsatte sjelden blir utsatt for

vold i varetektfengsler, fengsler og straffekolonier, er vold svært utbredt i politiarresten. Vold blir systematisk brukt for å frembringe tilståelser og vitneforklaringer.

- Armenia har i 2004 vedtatt en ny lov om forsamlingsrett. Den er, i stedet for en lov som gir generell adgang til forsamling der unntakene blir gitt i klartekst, en "negativ" lov som forbyr forsamling i alle andre tilfeller enn der det er uttrykkelig tillatt. Både før og etter at loven ble vedtatt har myndighetene vilkårlig forbudt fredelig forsamling. I mars og april slo politiet brutalt ned opposisjonens demonstrasjoner. Mer enn fem hundre demonstranter ble bøtelagt eller satt i administrativ forvaring. Noen ble satt i forvaring allerede før demonstrasjonene – som et "preventivt tiltak". Loven må endres for å vise at forsamlingsretten er en grunnleggende rettighet.

Myndighetenes praksis med å forby opposisjonens markeringer må opphøre og hendelsene i mars og april må granskes for at voldelig politi kan settes under tiltale.

- Menneskerettsforkjempere har blitt utsatt for vold uten at dette har blitt etterforsket tilstrekkelig av rette myndigheter. Dette har blant annet skjedd med lederen av International Helsinki Federations assosierte medlem Armenian Helsinki Association, Mikael Danielyan. Det er grunn til å be om at etterforskningen gjenopptas. Helsingforskomiteen minner her om statenes plikt til å beskytte menneskerettighetsforkjempere etter artikkel 12 i FN's erklæring om menneskerettighetsforkjempere.

Russland og Tsjetsjenia hovedsak ved årsmøtet i IHF

Tekst: Silja Nordahl

Menneskerettighetsarbeidere fra mer enn tjuze land møttes i Moskva da årsmøtet til Den internasjonale Helsingforsføderasjon gikk av stabelen 11-14 november. MR-magasinet har bedt Bjørn Engesland, generalsekretær i Den norske Helsingforskomité, om en stikkordsrapport.

- Men først - hva er forholdet mellom Den norske Helsingforskomité og Den internasjonale Helsingforsføderasjon?

- Det finnes rundt førti Helsingforskomiteer i Europa. Først ble Moscow Helsinki Group dannet i 1976. Deretter kom det til søsterkomiteer i Norge (1977), Nederland, Sverige, Østerrike, Belgia, Frankrike og Canada, samt Helsinki Watch i USA - som er forløperen til det vi nå kjenner som Human Rights Watch. I 1982 ble komiteene enige om at de trengte et tettere samarbeid, og de etablerte en føderasjon under navnet The International Helsinki Federation (IHF). Tanken var at føderasjonen skulle styrke samarbeidet mellom de eksisterende organisasjonene, bistå opprettelsen av nye, og støtte enkeltorganisasjonene i deres arbeid. IHF ledes nå av et sekretariat i Wien, og et årlig samlingsmøte for representanter fra alle enkeltkomiteene.

- Hva var hovedtemaet ved årsmøtet i november?

- De siste årene har Tsjetsjenia, etter påtrykk fra Den norske Helsingforskomité, vært IHFs hovedsak. Det er et poeng at årets møte ble holdt i Moskva. Vi ville fokusere sterkere på krisen i Tsjetsjenia og på en skremmende utvikling i Russland. Det skjer en gradvis tilstramming fra myndighetenes side i forhold til media og frivillige organisasjoners mulighet til å operere fritt. Eksempelvis ble det umulig å få til et møte mellom konferansedeltakerne og representanter for myndighetene. Det er uvanlig. Vi pleier å møte representanter for myndighetene i vertslandet under årsmøtet, men i år var det ingen interesse for det fra russisk side. Konferansen munnet ut i en uttalelse som advarer mot det vi ser som en utvikling i retning av et autoritært regime i Russland.

- Ble det gjort noen endringer i organisasjonen?

- Vi valgte ny ledelse. Tidligere visepresident Ulrich Fischer fra Tyskland tok over som president etter Ludmila Alexeyeva fra Russland, og Srdjan Dizdarevic fra Bosnia-Hercegovina kom inn som visepresident. I tillegg representerer eksekutivkomiteens fem medlemmer nå ikke-statlige komiteer i USA, Norge, Albania, Bulgaria og Ungarn.

- Hva betyr endringene for IHF?

- De betyr en ny giv, en ny energisk ledelse i president- og visepresidentstolen. Dessuten er hele organisasjonens arbeid nå gjenstand for evaluering. Vi har fått en utenforstående til å gjennomgå virksomheten slik at den skal kunne bli bedre og mer effektiv. De største utfordringene ligger i at vi mangler aktive Helsingforskomiteer i noen viktige europeiske land, blant annet Frankrike, England og Spania.

- Hvilken rolle hadde de norske representantene på årsmøtet?

- Undertegnede ledet en sesjon om situasjonen for menneskerettighetsaktivister i regionen, og ble dessuten gjenvalgt i eksekutivkomiteen for tredje gang, altså for syvende og åttende år. Styreleder i Den norske Helsingforskomité, Stein Ivar Aarsæther, er fortsatt økonomiansvarlig. Den norske Helsingforskomité har dessuten hele tiden hatt nær kontakt med de andre medlemmene, særlig de vi jobber sammen med. Vi engasjerer oss, vi er veldig aktive i samarbeidet med IHF, og er kanskje den komiteen som i størst grad har samarbeidet med og gitt økonomisk støtte til andre komiteer, for eksempel i det tidligere Jugoslavia.

- Hva er IHFs satsingsområder fremover?

Tsjetsjenia og den generelle situasjonen i Russland er fortsatt hovedsak, samtidig som vi vil følge utviklingen i Hviterussland og Ukraina. Dessuten er det viktig å styrke det interne samarbeidet, følelsen av fellesskap mellom komiteene, og skape prosjekter som trekker med de nasjonale organisasjonene og hjelper de som ikke er så veldig sterke.

Generalsekretær Bjørn Engesland ble gjenvalgt som medlem av IHFs eksekutivkomité på årsmøtet i november.

"The International Helsinki Federation is convinced that the human rights crisis in Chechnya deeply affects the situation in the Russian Federation as a whole. Chechnya represents a catalyst for an increasingly repressive and authoritarian regime in the country [...]. The IHF condemned, in particular, the initiative of the Prosecutor General of the Russian Federation, the chief official supervising compliance with the law, who proposed to take family-members of individuals suspected of terrorism hostage as a necessary and effective measure to fight terrorism. The IHF emphasized that such developments in Russia are not an internal matter of the Russian Federation, but a threat to the rule of law and human rights in the OSCE region, which must in turn be a concern of the international community."

Fra "Resolution by the IHF General Assembly on the Human Rights Crisis in the Chechen Republic and Its Threatening Implications", 2004

Et fag som samler og ikke skiller

Tekst: Lillian Hjorth og Enver Djuliman

Norge er i dag et samfunn med flere religioner og livssyn. Nordmenn er ikke bare kristne, de er også muslimer, buddhister, humanetikere eller har andre livssyn. Denne pluralismen utfordrer oss. Vi så nylig i et Holmgangprogram at 97 % av innringerne, totalt 47 000 mennesker, mente at “muslimer truer våre vestlige verdier.” Dette er bare et av mange eksempler som viser at det er i ferd med å bygges opp motsetninger i samfunnet på grunnlag av religion. Utfordringen blir å bygge opp felles verdier som kan virke samlende og overskride de religiøse grensene.

Den norske regjering har gjennom ulike tiltak forsøkt å imøtekomme denne utfordringen, blant annet i skolen. Fra å ha to fag som elevene kunne velge mellom når det gjaldt religion og livssyn, “Kristendomskunnskap” og “Livssynskunnskap”, ble det i 1997 innført et felles fag ”Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering” (KRL). Tidligere rett til fullt fritak fra kristendomsfaget falt bort, men det ble åpnet for et begrenset fritak fra deler av undervisningen som foreldre opplever som utøving av annen religion eller tilslutning til andre livssyn. Til tross for gode hensikter har KRL-faget helt fra begynnelsen av møtt kritikk, skapt konflikter og ikke blitt akseptert av flere tros- og livssynsamfunn.

Nå har også FNs menneskerettighetskomité uttalt seg kritisk om faget. FN sier at ordningen med delvis fritak fra faget (det at elever kan velge å være borte fra deler av undervisningen) krenker foreldres frihet til å sørge for sine barns religiøse og moralske oppdragelse. Debatten har rast i Norge i ettertid.

Helsingforskomiteen mener at alle barn og unge i dette landet bør få en felles opplæring i etikk, religion og livssyn. Nettopp i

et slikt fag er det viktig at alle elever deltar slik at undervisningen blir et møtested for livssynsmangfoldet. Etter vår oppfatning er det uklokt å ha et fag som behøver fritaksrett. Fritaksretten viser i seg selv at innholdet ikke passer inn i en moderne flerkulturell skolehverdag. Det er viktig at faget samler og ikke skiller, - involverer og ikke ekskluderer. Denne målsettingen bør være retningsgivende både for fagets innhold samt organiseringen og rammene rundt opplæringen.

Et samlende religions- og livssynsfag bør være religiøst nøytralt, men ikke verdinøytralt. Et slikt fag bør kommunisere respekt og toleranse som grunnverdier i et pluralistisk samfunn. Så er spørsmålet: Finnes det noen universelle verdier som har legitimitet og autoritet som kan representere dette felles normative fundamentet? Svaret er ja - de finnes i menneskerettighetene.

Menneskerettighetene utgjør det globale felles verdigrunnlag som alle verdens stater deler. Representanter fra alle de store verdensreligionene og livssynsamfunnene tok del i utarbeidelsen. Menneskerettigheter er juridiske forpliktelser, men kan også legges til grunn for personetik. Dette bekreftes i Verdenserklæringen om menneskerettighetene artikkel 26 (2) som sier at “undervisningen skal ta sikte

”Ungdom finner at menneskerettighetene er rasjonelle og i samsvar med deres oppfatning av hva som er rett og galt”.

på å utvikle den menneskelige personlighet og styrke respekten for menneskerettighetene og de grunnleggende friheter. Den skal fremme forståelse, toleranse og vennskap mellom alle nasjoner og rasegrupper eller religiøse grupper og skal støtte de Forente Nasjoners arbeid for å opprettholde fred.” Derfor er menneskerettighetene et naturlig utgangspunkt når vi skal lære våre barn om hvordan demokratiske samfunn bør fungere med respekt for religiøse og kulturelle ulikheter. Det viktigste budskapet er at alle mennesker har det samme menneskeverd og at ingen skal diskrimineres på grunnlag av kjønn, hudfarge, nasjonalitet, etnisitet, religion eller andre kjennetegn.

Helsingforskomiteen har arbeidet med undervisning i menneskerettigheter i snart ti år. Vi har undervist tusenvis av barn og unge i Norge, Russland og på Balkan. Noen av dem har vært “vanlige” norske ungdommer, andre har opplevd krig

Ungdommer illustrerer hva religionsfrihet er. Fra Helsingforskomitéens menneskerettighetsskole i Tromsø, november 2004. Foto: Enver Djuliman.

og konflikt og noen er flyktninger. Noen er religiøse, andre ikke. En av våre viktigste konklusjoner er at menneskerettighetene fungerer meget bra som et samlende verdifundament. Ungdom finner at menneskerettighetene er rasjonelle og i samsvar med deres egen oppfatning av hva som er rett og galt. De som har en religiøs bakgrunn oppdager også at menneskerettighetene samsvarer med mange av grunnverdiene i deres egen religion og oppdragelse.

Menneskerettighetene har vist seg å fungere også som veiledende normer når det diskuteres vanskelige etiske og religiøse problemstillinger. Menneskerettighetene er ikke verdinøytrale, men innebærer klare retningslinjer for handling. De trekker grenser for menneskenes frihet og handlingsrom: så langt, men ikke lenger. Derfor vil elementer i religion og livssyn

som innebærer intoleranse, diskriminering og undertrykkelse, møte motstand i menneskerettighetene. Kvinnediskriminering, kjønnslemlestelse, tvangsekteskap, tortur og nedverdiggende behandling, kroppslig avstraffelse, dødsstraff og andre handlinger som kan finne legitimitet i religiøse skrifter eller tradisjoner, vil bli utfordret og ikke anerkjent. På dette grunnlag vil også ungdommer i Norge som opplever slike tradisjoner legitimert i religionens eller livssynets navn, få informasjon og kunnskap som kan gi dem et grunnlag for tradisjon- og religionskritikk.

Helsingforskomiteen mener, på denne bakgrunn, at menneskerettigheter bør ha en sentral plass som et samlende verdifundament i et nytt religions- og livssynsfag i norske skoler.

FNs menneskerettighetskomité slår fast at KRL-faget bryter menneskerettighetene

Av Gunnar M. Karlsen

FNs menneskerettighetskomité fant i et såkalt "View" av 3 november 2004 at det norske KRL-faget bryter med Konvensjonen om sivile og politiske rettigheter artikkel 18(4). Denne konvensjonen er en del av norsk lov og har ifølge menneskerettsloven forrang i forhold til annen norsk lovgivning. Selv om Menneskerettighetskomiteens "Views" ikke er rettslige beslutninger, er det vanlig blant statsparter å følge dem. Menneskeverd i sentrum: Handlingsplan om menneskerettigheter (St. meld. nr. 21 (1999-2000)) slår dessuten fast at "Regjeringen vil styrke menneskerettighetsvernet i Norge gjennom effektivisering av oppfølgingen av anbefalinger fra internasjonale overvåkingsorganer..." (side 11).

Konvensjonen om sivile og politiske rettigheter artikkel 18(4) forplikter statene "til å respektere foreldres, og i tilfelle vergers, frihet til å sørge for sine barns religiøse og moralske oppdragelse i samsvar med deres egen overbevisning." Menneskerettighetskomiteen slår fast at denne forpliktelsen også omfatter livsfilosofier av den typen som de fire foreldreparene som har reist saken er tilhengere av (humanetikk).

Undervisning i religion og etikk er etter komiteens syn i samsvar med artikkel 18(4) hvis den blir gitt på en "nøytral og objektiv måte". Undervisning i offentlig skole som omfatter instruksjon i en bestemt religion er i strid med artikkel 18(4) hvis det ikke gis tilbud om "ikke-diskriminerende unntak eller alternativer i samsvar med foreldrenes eller vergenes ønsker."

Menneskerettighetskomiteen konkluderer med at kravet om at undervisningen må gis på en "nøytral og objektiv måte" i forhold til KRL, bare er oppfylt hvis den delvise fritaksretten fungerer på en slik måte at barna – etter at foreldrene har

gjort bruk av denne – får "nøytral og objektiv" undervisning.

Komiteen noterer så at ifølge foreldrene sikrer ikke fritaksretten en slik undervisning siden hele faget har slagside mot religiøs opplæring og fordi fritak fra deler av faget er umulig å gjennomføre i praksis. Det er dessuten en sterk intern motsetning i norsk lovgivning. På den ene siden gir grunnlov og formålsparagraf forrang til kristendommen. På den andre siden gis foreldre og elever fritak i forhold til deler av KRL-faget som de oppfatter som det å praktisere en annen religion eller livssyn enn sitt eget.

Basert på disse betraktningene, konkluderer Menneskerettighetskomiteen med at det nåværende systemet er i strid med artikkel 18(4) fordi:

- Det plasserer en betydelig byrde på personer med et livssyn som klagerne. De må sette seg inn i hele KRL-faget for å finne ut hvilke deler deres barn ikke kan delta i
- Det kan føre til at foreldre unnlater å søke fritak fra deler av faget for å unngå å sette sine barn i en vanskelig situasjon
- KRL-faget ikke sikrer foreldrenes rett til å sikre hvilken religiøs og moralsk undervisning barna får siden faget inneholder både undervisning og praktisering av en bestemt religion (lære bønner utenat, syng religiøse sanger osv.). Undervisning og praktisering er ikke skilt fra hverandre på en slik måte at fritaksretten sikrer foreldrene kontroll
- Foreldrene må begrunne fritak fra de deler av faget der en formidler religiøs kunnskap uten at det eksisterer klare indikasjoner på hvilke begrunnelser som vil bli godtatt. Dette gjør det vanskelig for foreldrene å sikre at deres barn ikke blir eksponert for bestemte religiøse ideer

Flerkulturell forståelse i Barentsregionen:

Homofili, dødsstraff og et gammelt hotell

Tekst og foto: Silja Nordahl

Det er rett før jeg møter Russland med et smellkys. Jeg har hørt at kvalitetstandard betyr noe annet her enn hjemme, og får fordømmen bekreftet idet jeg vakler ned fra flyet på noe som ligner en gardintrapp. Bjørn tar meg i armen, og jeg kan se meg rundt og konstatere hvor jeg er. *Мурманск* er stedet, skal man tro skriften på veggene, men det uttales *Murmansk*. På denne siden av grensen har bokstavene endret lyd, og noen skrives speilvendt og på hodet. I løpet av de neste dagene skal jeg lære at det er mer enn russisk skrift som synes bakvendt for en nordmann. Det skal vise seg at *flerkulturell forståelse* er lettere sagt enn gjort.

Helsingforskomiteen er i Murmansk i flere ærender denne første uken i november. Generalsekretær Bjørn Engesland skal delta på en norsk-russisk konferanse om Barentssamarbeidet. Han håper konferansen vil munne ut i en erklæring som ber norske myndigheter fortsette å satse på regionen og gi mer støtte til menneskerettighetsarbeid- og undervisning i Russland. Undervisningsleder Enver Djuliman og informasjonsleder Lillian Hjorth har allerede vært i byen noen dager. De organiserer og underviser ved en ni-dagers temaskole for norsk og russisk ungdom. Fokuset er nettopp flerkulturell forståelse, men også menneskerettigheter og fredelig konflikthåndtering står sentralt i undervisningen. Skolen er et ledd i *Barents-prosjektet* som komiteen har drevet siden 1998 i samarbeid med kommuner i Troms, Finnmark og Nord-vest Russland.

Arbeidsledigheten er fremdeles høy i Nord-vest Russland, lærer jeg på Barentskonferansen. Folkehelsen har gått drastisk tilbake, og levealderen har sunket, sier Norges Helseambassadør i Russland, Harald Siem. Det største problemet er likevel at befolkningen begynner å eldes, mener Yuri Volkov fra sosialkomiteen i Murmansk fylke. Unge og arbeidsdyktige mennesker reiser vekk.

- Unge menneskers største utfordring er høy arbeidsledighet, få utdanningstilbud og små muligheter til selvrealisering, sier Jurij Smirnov ved Barents Youth Cooperation Office. Det finnes to universiteter i Murmansk, men mange drar til Moskva og St. Petersburg for å få en god utdanning. Siden arbeidsledigheten hjemme er høy, kvier de seg for å komme tilbake. Likevel er han optimistisk med tanke på fremtiden. Kontoret hans har støttet over hundre forskjellige prosjekter og entreprenøriderer som ungdom selv har tatt initiativ til. For to uker siden gikk dessuten Barents Youth Expo av stabelen, der over hundre ungdomsorganisasjoner fra hele regionen presenterte arbeid og visjoner.

- Vi jobber mye med at unge mennesker skal se sin egen attraktivitet, og være stolte av sin identitet som russere og nordboere, sier han.

Selv skal han definitivt bli boende i Murmansk.

- Familien min har vært her i 500 år. Bestemor deltok i Pomorhandelen og snakket russennorsk. Smirnov mener regionens mest attraktive trekk fremdeles er fellesgrensa mellom Russland, Finland og Norge, og de unike samarbeidsmulighetene den gir.

- Ungdommens hovedproblem er inaktivitet og apati, mener Aleksander Roudenko, leder av et alternativt turistsenter i Murmansk. Senteret ble startet som et av Barentssekretariatets ungdomsprosjekter i området, og drives nå videre av frivillige medarbeidere.

- Problemet er at man tror det er umulig å forandre verden rundt seg. Hovedproblem nummer to er holdningen til utdanning. Hva er poenget hvis det uansett ikke finnes arbeidsmuligheter som tilsvarer utdannelsen?

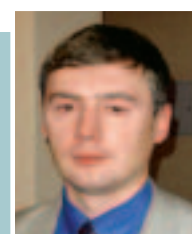
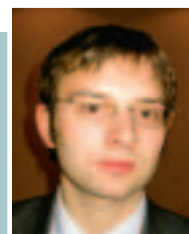
Roudenko ønsker å få i gang et rådgivningssenter som kan hjelpe unge mennesker å kjenne sine rettigheter slik at de tør etablere egne virksomheter på hjemstedet.

- Kjennskap til menneskerettigheter kan være en mulig hjelp ut av apatien. Det kan lede til en holdningsendring, til mer handling, sier han.

Murmansk sentrum

Jurij Smirnov og Aleksander Roudenko arbeider begge med ungdomsprosjekter i Nord-vest Russland.

På et mørkt, nedslitt hotell i utkanten av byen danser nitten hylende ungdommer til dundrende russisk pop-musikk. Klokken er tre og menneskerettighetsskolen har hatt lunsj-pause. Elevene roer seg og iler sammen i små grupper når Lillian ber dem diskutere hvordan barn gjennom historien har blitt utsatt for dårlig behandling fra voksne. Senere i timen skal de lære om FNs barnekonvensjon.

- Slik får de sin egen tilnærming til stoffet, og de kan jo så mye, sier Lillian.

Sjelden har jeg sett mer oppmerksomme elever. De lister opp menneskerettighetsbrudd mot barn fra fortid og nåtid, innland og utland, og noterer alt Lillian forteller. Idyllen er imidlertid forledende, for denne skolen har ikke gått helt som forventet. Lillian og Enver er slitne. Noen av de norske ungdommene har truet med å boikotte opplegget og reise hjem. Hotellet er ikke bra nok. Rommene er slitne, dusjene mugne og vannet kaldt med rust i. Enver har så vidt forhindre opprøret med løfter om flere turer på byen og i sauna. Men han er mørk i blikket. Elevene beskylder ham for dobbeltmoral. De vil ikke ha menneskerettighetsundervisning fra én hånd, og forskjellsbehandling fra den andre, sier de. Lærerne skal ikke ha bedre plass på rommet enn elevene.

Jeg er spent på å høre om ungdommene fra Russland mener det samme, og spør dem hvordan de har opplevd skolen. De nevner ikke boforholdene med ett ord.

- Forventningene våre er oppfylt hundre prosent, sier Ksenya Selivanova.

- Vi har fått vite mye om menneskerettigheter i vårt eget land og i verden. Det har vært spennende timer, med leker og mye

”Barentsprosjektet” er et samarbeid mellom Sør-Varanger og Tromsø kommuner på norsk side, Severomorsk byadministrasjon og Murmansk by i Russland samt Helsingforskomiteen. Målsettingen er å skape positive arenaer og tiltak som kan bidra til å bygge broer mellom mennesker med ulike nasjonalitet og bakgrunn i regionen. Et annet formål er å fokusere på menneskerettslige problemer og knytte kontakter på begge sider av grensen. Prosjektet har pågått siden 1998 og partnerne har organisert en rekke kurs i menneskerettigheter, flerkulturell forståelse og konflikthåndtering for ungdom, lærere og kommuneansatte både i Norge og i Russland.

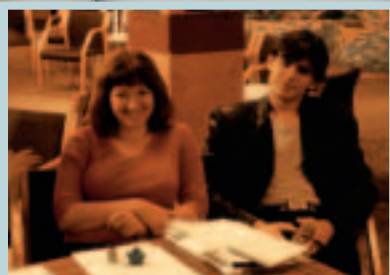
interessant informasjon som vi kommer til å bruke videre. Dessuten ønsket vi å bli kjent med norske ungdommer og har blitt veldig gode venner med hele gjengen fra Norge.

Sergei Slin'ko mener den vanskeligste utfordringen har vært å forstå mennesker han er veldig uenig med.

- Vi har forskjellig tankegang, sier han. - Ett eksempel er spørsmålet om homofile bør få lov til å adoptere barn. Alle i Norge mener visst at homofili er normalt, mens vi har vokst opp med at det er galt. Vi har hatt voldsomme diskusjoner og det har vært vanskelig å forstå hva de norske mener. Vi tror at familien må være tradisjonell, men de har ikke noe i mot at homofile par får adoptere barn.

Det har også vært tøft å selv ikke bli forstått. Diskusjonen om dødsstraff og terrortragedien i Beslan har gått veldig inn på Sergei.

Hotell Paralell 69 i utkanten av Murmansk satte viljen til flerkulturell forståelse på ildprøve.

Ksenya Selivanova og Sergei Slin'ko synes den største utfordringen er å forstå og bli forstått.

Mellom foredrag og gruppearbeid er det øvelser, som gjør at ungdommene har det gøy og blir bedre kjent med hverandre
Foto: Lillian Hjorth.

Christina og Silje var ivrige deltakere på paneldebatten om toleranse, fredag 5. november.

- Det er vanskelig å forklare dem hvor vondt dette er for oss. Vi mener at vi må kunne henrette mennesker som dreper barna våre. Men nordmennene er kategorisk i mot dødsstraff. Vi ble ikke direkte såret, men det følte ikke godt at de ikke kunne eller ville forstå når vi prøvde å forklare hvordan vi hadde det.

Selv om diskusjonene har vært tøffe og personlige og han til tider har følt seg ganske sårbar, angrer ikke Sergei på at han har vært med.

- Vi kom hit for å fortelle litt om oss selv og hvordan vi tenker. Da er det viktig at vi forteller om hva vi har inni oss for å bli mer kjent, for at de andre skal forstå, sier han.

Også de norske ungdommene har lagt merke til at russere og nordmenn tenker forskjellig. De forteller om en gruppeoppgave de hadde tidligere i uka. Elevene skulle forestille seg at jorden var utslettet og at noen mennesker hadde reddet seg over til en annen planet. Der skulle de lage en liste over de viktigste verdiene og reglene i et helt nytt samfunn.

- Russerne satte på førsteplass at alle måtte arbeide. Men vi hadde jo på førsteplass at alle måtte ha et sted å bo, forteller Christina Kjølås fra Kirkenes Videregående skole.

De norske elevene mener også de har rett til å stå over dramaøvelser hvis de føler seg sjenerte og ukomfortable. Da klager russerne og sier at nordmennene ødelegger for fellesskapet. Når det gjelder standard og komfort, derimot, er russerne mindre kravstore enn de norske elevene.

- Hotellrommene har vært den største utfordringen her, innrømmer Marius Abrahamsen.

- Russland er jo ikke så rikt, så vi var forberedt på det verste, trodde vi. Men vi gruet oss til å gå på rommene og klarte ikke hvile ut der. Vi tenker nok mer enn russerne at vi må få oppfylt våre behov. Russerne er fornøyd så lenge det er gratis, sier han.

Silje Kjellmo Johansen mener naboenes tendens til å innordne seg stammer fra Sovjettiden. Hun tror de norske elevene i løpet av oppholdet har gitt sine nye venner noe å tenke på.

- De har oppdaget at vi sier våre meninger rett ut. Jeg tror de fikk litt sjokk da vi turte å si til lederne det de ikke turte å si, sier hun og viser til de siste dagenes hotelldebatt.

Sergei har derimot ingen problemer med å si sine meninger rett ut, og han kjøper ikke de norske ungdommenes argumenter. Han er også vant til bedre fasiliteter enn hva dette hotellet har kunnet tilby, men det gjør ham likevel ingenting å bo litt kummerlig en ukes tid.

- Det er for oss ikke et spørsmål om rettigheter og behov. Vi har fått sjansen til å komme på denne skolen og er mest opp-tatt av timene og av å få så mye informasjon som mulig. Hvis det er sant at boforholdene forstyrrer læreprosessen til de norske elevene må vi respektere det, men vi fikk forståelsen av at det var viktigst for dem å komme hit for å ha det gøy. Da er spørsmålet: Hvorfor kom de? Hva var meningen med deres reise?

De norske jentene påpeker at den største misnøyen har gitt seg etter hvert. Også de er veldig fornøyd med det faglige innholdet på skolen. Det sosiale fellesskapet med hverandre og med de russiske ungdommene har dessuten i løpet av uken blitt viktigere enn standarden på rommene. Christina tror de sterke reaksjonene i starten skyldtes kultursjokk.

- Det var helt forferdelig da vi kom hit først, men nå har vi blitt vant til det. Vi var jo ikke forberedt. Jeg visste personlig ikke mye om Russland, og visste ikke hva vi kom til, sier hun.

Silje syntes dessuten det var tøft å se den store forskjellen i levestandard mellom nabobyene Kirkenes og Murmansk

- Når det er så nært grensen og ser så elendig ut, brunt vann og slikt, da tror jeg alle kunne fått et lite sjokk, sier hun.

Jeg spør russerne hva de setter mest pris på ved landet sitt. Ksenya lyser opp. Hun er stolt over å bo i Severomorsk,

hovedbasen til den russiske Nordflåten. Hun mener ungdom i Nord-vest Russland har gode fremtids-utsikter og kunne aldri tenke seg å reise fra hjembyen sin.

- Uansett hvor du bor er det mange forskjellige veier til selvrealisering, flere måter du kan tjene gode penger på eller tilbringe fritiden på. Severomorsk har

alle tilbud og muligheter. Vi har veldig mye å sette pris på, og vi ønsker at folk i Norge skal verdsette hele landet vårt, ikke bare kultur, litteratur og historie. Russland er et stort, flott land, og vi er flinke til å ta vare på tradisjonene våre. De norske er ikke så flinke til å ta vare på tradisjonene sine.

Etter litt nøling sier også de norske elevene seg enige i at de har noe å lære av russerne.

- Tjaaa, å være tålmodige, ikke så kresen og bortskjemte, kanskje, fniser jentene. De synes likevel de russiske ungdommene bør bli flinkere til å si i fra når noe ikke er bra nok.

- Vi kan bli litt mindre kravstore og de litt mer, sier Marius Abrahamsen.

–Vi kan bli litt mindre kravstore og de litt mer

Urealistiske drømmer om Kosovo

Tekst: Ole B. Lilleås

I Kosovo er de sosiale spenningene store. Under oppstanden i mars i år, brøt den offentlige orden sammen i tre dager. Verken lokalt politi eller internasjonale militære maktet å hindre at 4000 serbere ble fordrevet fra sine hjem og at 800 hus og kirker ble brent. Flere rapporter har i etterhånd kritisert fredsbevarerne for passivitet. Lederen for den internasjonale administrasjonen gikk av.

Sommeren 2005 skal FN starte prosessen som avgjør områdets endelige status. Formelt er Kosovo fortsatt en del av Serbia og Montenegro, men reelt styres Kosovo av FN med en viss makt delegert til lokale institusjoner. Mange mener at det å legge Kosovo under Serbia igjen er moralsk problematisk og politisk uaktuelt. Det kan bli vanskelig for Serbia å opprettholde suverenitet over dette området hvor den albanske befolkningen utgjør den overveiende majoriteten. Spesielt fordi store deler av det sittende lederskap i Serbia ikke har tatt, og ikke er rede til å ta et fullt oppgjør med arven fra Milosevic's epoke.

Ved valget til Kosovos parlament i slutten av oktober, stemte kun 82 personer av Kosovos om lag 128 000 serbere. Nesten alle har altså fulgt oppfordringen fra Serbias statsminister Kostunica og kristen-ortodokse kirkeledere om valgboikott. Man argumenterte åpent med at kosovoserbisk deltakelse i valgene ville kunne gi "et falskt bilde av at det eksisterer et multi-etnisk samfunn i Kosovo". Dette, mente de, ville kunne brukes til å legitimere kosovoalbanske uavhengighetskrav.

Kostunicas og andre serbiske nasjonalisters uttalte strategi er å oppnå autonomi for serbere innfor etniske enklaver i Kosovo. Mange mener imidlertid at Kostunica søker å innlemme den nordre delen av Kosovo i Serbia. Dette kan virke som en dårlig løsning for kosovoserberne fordi nærmere 2/3 av dem bor i sør. I følge flere rapporter, er det ikke mulig å opprette større enklaver hvor etniske serbere utgjør en majoritet i det nordlige Kosovo fordi de er for spredt bosatt. Dersom det ovennevnte faktisk er Kostunicas strategi, framstår den som lite egnet for å beskytte interessene til de menneskene som faktisk bor i Kosovo, enten disse er av serbisk eller annen avstamning. Valgboikotten har uansett fratatt den serbiske minoriteten en rimelig representasjon i Kosovos parlament i en periode hvor Kosovos fremtid skal avgjøres.

Kosovoalbanske partier gikk alle til parlamentsvalget med uavhengighet for Kosovo som viktigste sak. President Rugova sier at uavhengighet må komme først for å gi befolkningen og økonomiske interesser større sikkerhet for å investere i fremtiden. Kosovo har en rekke presserende problemer. Arbeidsløsheten er svært stor og den økonomiske utviklingen går sakte. Utålmodigheten i befolkningen er voksende. Uroen fra oppstanden i vår kan fort vende tilbake. FN-administrasjonen

Foto: Sylo Taraku

stiller krav om at Kosovos institusjoner må utvikles til et bedre nivå før spørsmålet om sluttstatus avgjøres. Noen av kravene er desentralisering av makt og beskyttelse av minoriteter. I tillegg kommer beskyttelse av menneskerettighetene generelt, fungerende domstoler, politi og administrasjon.

At kosovoalbanske ledere skulle ha noe annet enn uavhengighet som sin politiske kampanjesak i valgkampen ville kanskje vært utenkelig. Men det er viktig at den energien som brukes i forhold til denne målsetting, ikke må gå på bekostning av den handlekraft og vilje som er nødvendig for å ta tak i de mer akutte utfordringene.

Etter valget inngikk president Rugovas parti LDK en allianse med partiet til Ramush Haradinaj, tidligere leder for den kosovoalbanske geriljaen KLA. Rugova fortsetter som president. Haradinaj er utpekt til statsminister. Den internasjonale domstolen for det tidligere Jugoslavia har annonsert at man forbereder tiltaler mot medlemmer av KLA. Haradinaj er to ganger blitt utspurt av etterforskerne fra domstolen. Det spekuleres derfor i om han eller medlemmer i militsen han ledet, kan bli tiltalt. På grunn av spekulasjonene har flere vestlige ledere tatt avstand fra utnevnelsen av Haradinaj.

Det internasjonale samfunnet står overfor mange problemer og dilemmaer i Kosovo. Mange beslutninger skal tas. *Hvilken løsning man velger, når man velger den, og når og hvordan man implementerer den*, er alle spørsmål som vil få stor betydning for den politiske og menneskerettslige utviklingen, både i Kosovo og omkringliggende områder. Uansett hva som blir provinsens formelle status er det avgjørende å få på plass institusjoner som kan bidra til en effektiv menneskerettighetsbeskyttelse, større grad av stabilitet og en positiv samfunnsutvikling.

Helsingforskomiteen planlegger å besøke Kosovo på nyåret for å ha samtaler med de sentrale aktørene og å se hvordan vi mest effektivt kan samarbeide med og hjelpe våre lokale partnere.

”Mange mener at det å legge Kosovo under Serbia igjen er moralsk problematisk og politisk uaktuelt.”

Dayton-avtalen, en del av det bosniske problemet

Tekst: Enver Djuliman

Krigen i og mot Bosnia og Hercegovina ble avsluttet i 1995 med Dayton-avtalen, en avtale som gjorde staten til en av de mest kompliserte i verden. En del er sterk sentralisert, nemlig Republika Srpska, mens Føderasjon Bosnia og Hercegovina er desentralisert med 10 fylker inndelt etter etnisk tilhørighet. Distriktet Brcko er en tredje enhet. Landet har 13 "grunnlover" og i tillegg finnes en rekke institusjoner hvis internasjonale representanter er innlemmet i statens strukturer.

Landet er nå i ferd med å reparere de materielle, men også de mentale skadene det fikk under krigen (1992-1995). Videre arbeides det for å utvikle bedre demokratisk styring. Takket være Dayton-avtalen ble nye statsinstitusjoner bygget opp. Og som følge av avtalen er sikkerhetssituasjonen stabil og freden trygg. Ikke en eneste soldat fra de internasjonale styrker er drept etter 1995. Landet er også i ferd med å få mer fart på økonomien. Alt dette hadde ikke vært mulig uten Dayton-avtalen og det internasjonale samfunns politiske, økonomiske og militære tilstedeværelse. Men nå er det på tide å stille spørsmålet: Har Dayton-avtalen utspilt sin rolle?

Dayton-avtalen

Det internasjonale samfunn har i mange år ventet på at Bosnia-Hercegovina skal rive seg løs fra nasjonalistiske styringsformer. Dette har vært vanskelig, for ikke å si umulig, og en viktig årsak er nettopp Dayton-avtalen. Avtalen, som hadde som målsetting å sikre likestilling mellom de ulike folkegruppene ved å fordele suvereniteten i forhold til de nasjonale (les etniske) gruppene, har istedenfor ført til at staten som enhet ikke fungerer, men er splittet. Dayton-avtalen gir privilegier til "det etniske kollektivet", det være seg det serbiske, kroatisk eller bosniakkiske, og motvirker dermed demokratiske kjerneprinsipp: individet i sentrum. Avtalen setter etniske rammer innenfor staten og bidrar til å holde innbyggerne i nasjonalismens fangeskap. På denne bakgrunn har Bosnia-Hercegovina vært i en tilstand av kaos de ni årene som har gått etter at avtalen ble underskrevet i 1995.

"Enkeltmennesket har kun verdi som medlem av en gruppe, som serber, kroater eller bosniakker og ikke i kraft av seg selv"

Rettigheter til grupper, ikke til individer

Det at man kategoriserer enkeltmennesker i grupper og gir gruppene makt, som om individene ikke er modne nok til å ta beslutninger og vise ansvar, begrenser individenes rettigheter. De demokratiske mekanismene skjer mellom etniske oligarkier og ikke gjennom enkeltmennesker. Ikke uventet støtter de nasjonalistiske oligarkiene hverandre ved å opprettholde dette systemet. Det internasjonale samfunn har dessverre bidratt til denne utviklingen, først gjennom å gi de etniske oligarkiene

legitimitet ved å forhandle med dem under krigen, og etterpå ved å samarbeide med dem.

Det å respektere menneskerettighetene i Bosnia og Hercegovina tolkes i dag som å beskytte rettighetene til bosniakker, kroater og serbere. Den historiske kommunistiske kollektivismen er i dag erstattet av den etniske. Den indre dynamikken er imidlertid lik, nemlig at kollektivet er viktigere enn individet. Enkeltmennesket har kun verdi som medlem av en gruppe, som serbere, kroater eller bosniakker, og ikke i kraft av seg selv. Fordi de politiske partiene er etnisk baserte, blir representantene valgt som medlemmer av en gruppe.

Krav til endring

Organisering av den bosniske staten i to enheter med tre folkegrupper har fungert dårlig. Republika Srpska gjør alt for å bekrefte sin egen "stats"-posisjon innenfor Bosnia og Hercegovina. Føderasjonen fungerer også dårlig, - kroatene ønsker seg en tredje entitet. Disse kravene bruker opp de kreftene som burde gjenoppbygge staten. Statsapparatet bruker mer ressurser på å opprettholde seg selv enn til å tilfredstille borgernes grunnleggende behov, noe som resulterer i destabilisering. - Problemet med at staten ikke fungerer tilfredstillende må snart bli løst. Tiden er kommet for å etablere en stat som kan virke bedre, sa Paddy Ashdown, det internasjonale samfunnets øverste representant i Bosnia og Hercegovina (Office of the High Representative), i forbindelse med en diskusjon om grunnloven i september 2004 (Radio Free Europe).

Det ser dermed ut som om det internasjonale samfunn nå innser at Dayton-avtalen kveler Bosnia og Hercegovina. Europarådet oppmuntrer lokale politikere til å ta ansvar og forandre den bosniske grunnloven, som også er en del av Dayton-avtalen. Endringene skal være i harmoni med Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen. Fordi de nasjonalistiske oligarkiene sannsynligvis vil være et hinder for en slik utvikling, trenger landet støtte fra FN, EU og USA.

Statens identitet og legitimitet

En av de viktigste oppgavene i endringsprosessen blir å finne

den bosniske statens identitet. Skal staten være en republikk, en føderasjon eller et tredje alternativ? "De Europeiske initiativer for stabilitet" foreslår at det etableres en stat med 13 fylker som skal finne sin inndeling på bakgrunn av økonomisk utvikling.

Dayton-avtalen, inkludert grunnloven, var et resultat av forhandlinger mellom Serbia og Montenegro, Kroatia og Bosnia. Avtalen ble aldri diskutert eller vedtatt i det bosniske parlamentet og mangler derfor legitimitet. Den nye grunnloven må vedtas i parlamentet og det internasjonale samfunns rolle og institusjoner bør ikke lenger være en del av loven, men reguleres gjennom internasjonale avtaler.

Det eksisterer konsensus mellom de kroatisk, bosniakkiske og opposisjonelle partier om at endringer er nødvendig, men det er en ulik forståelse av hvilke endringer som må til. I Republika Srpska er det enighet, både blant posisjon og opposisjon, om at Dayton-avtalen ikke bør endres. Der tolkes forslagene til grunnlovsendringer som en måte å endre entitetens status på. Forslagene fungerer destabiliserende og er uakseptable for den politiske elite.

Det internasjonale samfunn må arbeide for at Bosnia og Hercegovina blir medlem av EU, helst sammen med Kroatia.

Hvilke forandringer av Dayton-avtalen må til for at folkegruppene skal riste av seg den etniske kollektivismen?

Dermed vil landet utvikle europeiske menneskerettighetsstandarder som vil frigjøre befolkningen fra de "kollektivistiske" rettighetene. En tilpasning til EU vil kreve ressurser, men det er bedre å bruke penger på et slikt prosjekt enn å fortsette å vedlikeholde en ikke-fungerende statskonstruksjon.

Bosnia og Hercegovina må i så fall klare å akseptere forskjeller. For at flerkulturell forståelse skal kunne utvikle seg, må det skje en mental "dekoding" og utvikling av en felles bevissthet om tradisjon og kultur. Først da kan innbyggerne bli bosniske kroater, bosniske serbere og bosniske bosniakker. Dessuten er det slik at landene i denne delen av Øst-Europa, - Bosnia og Hercegovina, Kroatia og Serbia og Montenegro ikke kan overleve hver for seg. De tidligere jugoslaviske republikkene må prøve å finne sammen i en "modus vivendi" og en tettere tilknytning. Uten dette vil ikke statene kunne løse de eksisterende inter-etniske konfliktene eller unngå fremtidige konflikter.

Menneskerettighetsskolene på Balkan evaluert: Meget gode resultater!

Av Enver Djuliman

I siste nummer av MR-magasinet skrev vi om Helsingforskomiteens menneskerettighetsskoler for ungdom på Balkan. I 2004 ble det organisert 18 ni-dagers skoler i alle republikkene i det tidligere Jugoslavia (bortsett fra Slovenia) samt to regionale skoler. Til sammen deltok nesten 450 deltakere. En uavhengig kroatisk forskningsinstitusjon "Plast" har i løpet av året gjort en omfattende evaluering av skolene. Og resultatet er oppløftende. Evalueringen viser en varig positiv effekt på ungdommene og at denne måten å arbeide på fungerer meget bra. Både med hensyn til metoder, valg av skolested, foredragsholdere og rekruttering av ungdommer, er resultatene gode. De kortsiktige målsettinger om å tilegne seg kunnskap om menneskerettigheter, flerkulturell forståelse og en ikkevoldelig kommunikasjon, samt forandring av holdninger, ble realisert.

Evalueringsrapporten kan fåes ved henvendelse til Helsingforskomiteens sekretariat ved Silja Nordahl: 22479202

■ Midler til ungdomsgruppens prosjekter

I 2004 er det etablert ungdomsgrupper (som i stor grad består av tidligere deltakere på menneskerettighetsskolene) i regi av de nasjonale Helsingforskomiteene på Balkan. I løpet av året har gruppene utviklet små prosjekter som Helsingforskomiteen i Norge har søkt og fått finansiering til. Her er prosjektene som skal gjennomføres:

■ **Illegale asylsøkere**
Ungdomsgruppen i Kroatia

■ **En bedre kommunikasjon for en bedre fremtid**
Ungdomsgruppen i Makedonia

■ **Unge mennesker i det politiske livet i lokalsamfunnet**
Ungdomsgruppen i Sarajevo, Bosnia og Hercegovina

■ **1) Bli kjent uten fordommer**
2) I søken etter menneskerettigheter
Ungdomsgruppen i Bijeljina, Bosnia og Hercegovina

■ **Hva er det med menneskerettigheter?**
Ungdomsgruppen i Montenegro

■ **Den nasjonale og den europeiske identiteten i skolesystemet i Serbia**
Ungdomsgruppen i Kragujevac, Serbia

■ **Forsoning – Observering av media**
Ungdomsgruppe i Novi Sad, Serbia

Ungdommer på en av de rundt 100 menneskerettighetsskolene som er organisert på Balkan siden 2000

I 1994 skjedde et av de verste folkemordene noensinne. I det lille afrikanske landet Rwanda ble rundt en million mennesker drept. Til tross for at det fantes FN-styrker i landet, gjorde det internasjonale samfunn lite for å stoppe folkemordet. Vestlige stormakter omtalte massedrapene som en spontan og ukontrollerbar eksplosjon av etnisk hat som var umulig å stoppe. USA, Frankrike og Storbritannia overbeviste FNs sikkerhetsråd om at FN-styrkene måtte trekkes ut for å unngå egne tap. Rettspraksis fra Den internasjonale domstolen for Rwanda (ICTR) i Arusha og rapporter basert på arkivmateriale og vitnemål fra de innerste maktsirklene i Rwanda før folkemordet, avdekker at massedrapene var nøye planlagt av en relativt liten gruppe av ekstremistiske hutuer fra Nord-Rwanda. De hadde betydelig internasjonal støtte, blant annet ble det importert macheter og andre våpen som ble brukt under folkemordet fra Kina og Egypt.

Rettsoppgjøret i Rwanda

av Harald Stabell, advokat og Gunnar M. Karlsen, assisterende generalsekretær i Den norske Helsingforskomité

Norge bør spille en aktiv rolle i forhold til rettsoppgjøret etter folkemordet i Rwanda, blant annet ved å søke å påvirke myndighetene til å styrke rettsikkerheten i det nasjonale rettsoppgjøret og til å samarbeide med Den internasjonale domstolen for Rwanda. Hvis det folkelige rettsoppgjøret i gacaca-domstolene ikke oppleves som rettferdig av befolkningen, legges grunnlag for ny konflikt.

Norge bør også samarbeide med myndighetene i Rwanda om å straffeforfølge personer i Norge som deltok i folkemordet. På den måten vil norske myndigheter kunne bidra til at rettsoppgjøret skjer på en betryggende måte. Norge er dessuten forpliktet til å straffeforfølge slike forbrytelser under FNs konvensjon mot folkemord.

Under folkemordet i Rwanda fra 6 april til midten av juli 1994 ble om lag en million mennesker drept. Det skjedde i en kontekst av en blodig borgerkrig som startet i oktober 1990, da Rwandas patriotiske front (RPF) ledet av nåværende president Paul Kagame, angrep fra baser i Uganda. Det var et nøye planlagt forsøk på å iverksette en «endelig løsning» på maktkampen i landet.

Folkemordet rettet seg mot moderate hutuer, som støttet FNs arbeid for fredelig løsning av konflikten og innføring av flerpartidemokrati, og alle som hadde betegnelsen «tutsi» i identitetskortet. Det skjedde til tross for tilstedeværelse av en FN-styrke som skulle overvåke iverksettelsen av fredsavtalen fra august 1993. Folkemordet er et av de største nederlagene for FN, og FN-diplomater og statsledere har avløst hverandre i å beklage sviaktende innsats. Det var RPF som gjorde slutt på massedrapene.

I ettertid er rettsoppgjør med deltakerne i folkemordet blitt en

Harald Stabell og Gunnar M. Karlsen ved et av de mange minnesmerkene etter folkemordet i 1994.

hovedkomponent i gjenoppbyggingen. Det internasjonale samfunnet finansierer rettsoppgjør mot de antatte hovedarkitektene i en FN-domstol i Arusha i Tanzania. Rwandiske myndigheter har slått fast at en kultur av straffrihet for grove overgrep var blant hovedårsakene til folkemordet. De gjennomfører rettsoppgjør mot planleggere, utførere og medhjelpere både i det nasjonale rettsapparatet og i såkalte gacaca-domstoler, hvor folket selv behandler sakene.

Den internasjonale domstolen for Rwanda har domfelt 20 personer, mens den har frifunnet tre. Domstolen skal avslutte etterforskning av nye saker i løpet av 2004 og rettsbehandling i løpet av 2008. Et rimelig anslag er at den da vil ha ferdigbehandlet sakene mot 60-70 av de påstått ansvarlige for folkemordet, fra regjeringen, noen politiske partier, hæren, kirken, massemediene og noen private militser.

Domstolen gir viktige bidrag når det gjelder å avgjøre hvem som stod bak folkemordet og å straffe dem. Den er blitt kritisert for sendrektighet og manglende profesjonalitet, men gitt vanskelige arbeidsforhold er det rimelig å vurdere domstolens innsats de siste årene mer positivt.

Ser vi bort fra lang varetektstid, så drives den internasjonale domstolen i samsvar med internasjonale standarder. Da er situasjonen i Rwanda ganske annerledes. Etter folkemordet var situasjonen kaotisk, og den seirende RPF-hæren arresterte personer i stort antall uten noen form for etterforskning og rettslige høringer. Rettsvesenet lå i grus.

Fengslene ble raskt overfylte, med umenneskelige og nedverdige forhold for de innsatte. 120 000 personer ble arrestert, og fortsatt er over 80 000 personer fengslet. Det er gjort beregninger som tyder på at fra 1994 til i dag kan over 10 000 personer ha dødd i fengslene som følge av smittsomme sykdommer, oksygenmangel eller underernæring.

Etter folkemordet måtte myndighetene først vedta lover og hurtigutdanne dommere, advokater og anklagere før rettsoppgjøret kunne starte. Først i dag kan man se frem mot et rettsvesen med universitetsutdannede jurister. Rwanda har nylig vært gjennom en omfattende rettslig reform med vekt på å profesjonalisere og sikre uavhengigheten til rettsvesenet, men det er fortsatt en lang vei å gå.

Mellom 1996 og 2000, ble cirka 6000 saker som omfatter over 30 000 personer avsluttet. Dette kan se ut som et høyt tall, men siden folkemordet kan omfatte flere hundre tusen personer vil ordinær rettsbehandling av alle sakene ta mange tiår. Gacaca-domstolene er myndighetenes løsning på et nesten uløselig dilemma: de ønsker ikke å gi amnesti, men har begrenset tid for å få rettsoppgjøret fullført.

Gacaca-rettsoppgjøret tar utgangspunkt i den minste administrative enheten i Rwanda, "cellen", som kan ha mellom 200 og 1000 innbyggere over 18 år. Det vil finnes én domstol i hver celle, det vil si over 9000 domstoler i hele landet. De ni dommerne vil være valgt av celled medlemmene, samtidig som de får noe trening fra myndighetenes side.

I tillegg vil det finnes to typer domstoler på neste nivå, "sektoren," som dels vil behandle de mer alvorlige mishandlings- og draps sakene knyttet til folkemordet, dels vil ta seg av ankesaker. Det vil dreie seg om over 3000 domstoler, også med legfolk i alle stillinger. De mest alvorlige sakene, mot de som deltok i planleggingen av folkemordet, vil fortsatt bli behandlet i det ordinære rettsapparatet som kan idømme dødsstraff. Strengeste straff en gacaca-domstol kan idømme er 30 års fengsel, uten ankerett til en ordinær domstol.

Det er en rekke problemer knyttet til rettssikkerheten i gacaca-domstolene. De tiltalte vil ikke ha tilgang til en profesjonell forsvarer, og er under et konstant press for å tilstå, med halvering av fengselsstraffen som belønning. Reststraffen vil bli avsonet som samfunnstjeneste. De fleste som har tilstått er blitt løslatt fra varetekt. Det kan altså lønne seg å tilstå selv om man er

uskyldig, kun for å slippe ytterligere år i varetekt. I andre tilfeller kan en få feilaktige tilståelser som bygger på misforståelser av grunnlaget for å kjennes skyldig i å ha «medvirket til folkemord».

Et annet grunnleggende problem er lave beviskrav. Det er uklart hvor aktive og dyktige dommerne vil være når det gjelder å utspørre vitner, for å teste deres troverdighet og hukommelse etter så lang tid. Det er bekymringsfullt at det i noen tilfeller prosederes nærmest med en omvendt bevisbyrde: de som ikke kan bevise uskyld blir dømt. I tillegg vil mange av de tiltalte ha sittet mer enn 10 år i varetekt.

Gacaca-domstolene skal tjene flere formål, blant annet å få frem sannheten om folkemordet, fremme ofrenes interesser og forsoning i samfunnet. Det kan lett bli slik at rettssikkerheten for den enkelte må vike for de andre hensyn.

Rwanda har vært i en rettslig unntakstilstand siden folkemordet i 1994, hvor sentrale menneskerettslige bestemmelser er satt til side. Hvis gacaca- og rettsoppgjøret i det ordinære rettsapparatet skal fungere som et middel for normalisering, må rettssikkerhet og menneskerettigheter styrkes både i selve rettsprosessen og i samfunnet for øvrig. Hvis ikke kan gacaca gjøre vondt verre. Da bør man heller vurdere å gi amnesti til noen av forbryterkategoriene.

Rettsoppgjøret er nå inn i sin avgjørende fase, og internasjonal overvåking og påtrykk vil være viktig for at det blir gjennomført på en måte som sikrer den enkeltes rettigheter. Norge bør spille en aktiv rolle ved å støtte slike aktiviteter.

Foto: Gunnar M. Karlsen

Viktig forslag mot straffrihet

Den norske riksadvokaten foreslår å etablere en spesialenhet som skal etterforske krigsforbrytelser, folkemord og andre internasjonale forbrytelser. Ifølge forslaget skal etterforskningen skje i regi av Nye Kripas, mens et nasjonalt statsadvokatembete vil få ansvar for påtale. - Dette er et viktig forslag. Nå må politiske myndigheter prioritere å få det nye apparatet på plass, slik at Norge kan bidra til å forhindre straffrihet for grove overgrep. Norge må ikke være et fristed for personer som har begått grove overgrep, sier assisterende generalsekretær Gunnar M. Karlsen i en kommentar.

Helsingforskomiteén etterlyste et slikt apparat allerede høsten 2002. På bakgrunn av kontakt med myndigheter i Rwanda og langvarig engasjement i det tidligere Jugoslavia, mente komiteén at det kunne være personer i Norge som hadde deltatt i krigsforbrytelser, folkemord og andre forbrytelser mot menneskeheten. Ifølge internasjonal rett kan nasjonale rettsmyndigheter ha jurisdiksjon over slike saker, selv om forbrytelsen ikke har skjedd på eget territorium eller av egen statsborger. Norsk rett muliggjør rettsforfølgelse av særlig grove internasjonale forbrytelser. Straffelovkommisjonen har også foreslått å innføre straffebudene fra vedtektene for Den internasjonale straffedomstolen (ICC) i Norge. Helsingforskomiteén har argumentert for at Norge må utvikle kapasitet og kompetanse til å etterforske og eventuelt rettsforfølge slike saker.

I noen av sakene vil det være mulig å utlevere personer 1) til rettsforfølgelse i hjemlandet 2) til en annen stat med tilknytning til saken eller 3) eventuelt til en internasjonal domstol. Slik utlevering kan i noen tilfeller være i strid med norsk lovgivning, for eksempel på grunn av fare for tortur eller dødsstraff. Det er også mulig at rettsvesenet i hjemlandet av ulike grunner ikke er i stand til eller er uvillig til å gjennomføre saken. Straffrihet for grove overgrep har vært en av de store utfordringene i arbeidet for å øke respekten for internasjonale menneskerettigheter og humanitær rett.

– I forbindelse med etableringen av ICC ser vi konturene av et systematisk globalt samarbeid hvor nasjonale domstoler spiller en hovedrolle. Ved å samarbeide om rettsoppgjør ønsker man å forebygge grove overgrep gjennom å fjerne straffriheten, understreker Gunnar M. Karlsen. - Vedtektene for den internasjonale domstolen bygger på et prinsipp om at nasjonale rettsapparat har hovedansvaret for å sørge for rettsoppgjør. Bare når disse svikter, skal ICC sørge for at rettsoppgjør likevel finner sted.

Norge har vært en aktiv støttespiller i forhold til etableringen av ICC, ad hoc-domstolene for det tidligere Jugoslavia og for Rwanda og andre såkalte blandingsdomstoler med både nasjonalt og internasjonalt tilsnitt (blant annet Spesialdomstolen for Sierra Leone og domstoler i Kambodsja, Øst-Timor og Kosovo). Men en konsekvent politikk fra norsk side forutsetter at norske myndigheter også legger forholdene til rette for at slike saker kan prøves for norsk rett. Gjennom justissamarbeid med andre land om slike saker vil Norge bidra til og kunne nyte godt av kompetanseutvikling på feltet.

Straffrihet for grove overgrep har vært en av de store utfordringene i arbeidet for å øke respekten for internasjonale menneskerettigheter og humanitær rett

Ossietzky-prisen til Aage Borchgrevink

av Silja Nordahl

Aage Storm Borchgrevink fikk i år Ossietzky-prisen for fremragende innsats for ytringsfriheten. Norsk PEN deler årlig ut prisen på Fengslede Forfatteres Dag, 15 november. Borchgrevink fikk prisen som nummer elleve i rekken med følgende begrunnelse fra juryen:

“Aage Storm Borchgrevink har i en årrekke vært en av de mest solide støttepillarene Norsk PEN har vært avhengig av å stole på i vår egen kamp for forfatteres, journalisters og utgiveres rett til ytringsfrihet verden over. Ikke minst i Øst-Europa er det vanskelig å forestille seg hvordan vi skulle ha kunnet oppnå noe som helst uten Borchgrevinks innsats [...]. Når vi i større eller mindre grad har kunnet gripe inn til fordel for våre kolleger i Hviterussland, Russland, Georgia, Tsjetsjenia og Ingusjetia, skyldes det ikke minst Borchgrevinks kunnskaper, kontakter og erfaring, som han uten å nøle har delt med Norsk PEN, og som vi uten videre vet vi kan stole på.”

Borchgrevink begynte å arbeide for Helsingforskomiteen allerede i 1992, først som sivilarbeider og siden som rådgiver. Han har skrevet en rekke rapporter og drevet aktivt menneskerettighetsarbeid, særlig i forhold til konfliktene på Balkan og i Nord-Kaukasus. Helsingforskomiteens seniorrådgiver Thomas Wacko var Aages nærmeste kollega og støttespiller frem til han døde sommeren 2003. Sammen engasjerte de seg også sterkt i forhold til krigen i Tsjetsjenia, som er den største menneskerettslige krisen i Europa i dag.

- I noen tilfeller har det antagelig reddet menneskeliv, sa Norsk PENs styreleder Kjell Olaf Jensen ved prisutdelingen. Han trakk frem den tsjetsjenske forfatteren Musa Mutajev som eksempel. Mutajev og hans familie bodde i en flyktningeleir i Ingusjetia da Russlands president Putin ville stenge leirene. Mutajev hadde allerede vært arrestert og torturert to ganger. Familien hadde ingen steder å flykte og så døden som eneste fremtidsutsikt. Norsk PEN klarte til slutt å få familien Mutajev til Trondheim. De fikk hjelp av Helsingforskomiteen, som holdt kontakt med familien gjennom sine kolleger i den russiske menneskerettighetsorganisasjonen Memorial.

- Dette er ett av mange eksempler på hva Aages og Tomeks innsats har betydd for ytringsfriheten, for mange mennesker. Derfor burde Norsk PENs ytringsfrihetspris ha gått til begge, akkurat som vår takknemlighet gjør det, sa Jensen.

I tillegg til arbeidet i Helsingforskomiteen er Aage Borchgrevink styremedlem i *Stichting Chechnya Justice Initiative*. Organisasjonen har base i Moskva, Ingusjetia og Nederland, og representerer tsjetsjenske klienter i den europeiske menneske-

...En reiseskildring som er blitt annerledes, en impresjonistisk reportasjesamling hvor han bevarer både den personlige og den ironiske distanse til elendighet og håp, til humor, humør og en fortvilelse som må bli enda svartere enn humoren. Aftenposten 02.06.2003

Da Borchgrevink utgav sin debutroman "Arkivene" i 2000, fikk han ros for å ha sett lenger enn sitt eget speilbilde. Akkurat det samme kan man si om "Folkevandringer": Det er utvilsomt samlingens store styrke at den formidler noe mer enn det velkjente nærsynte blikket på samtidsvirkeligheten. Aftenposten 24.10.2004

Carl von Ossietzky (1889-1938) var en radikal tysk-jødisk pasifist, og mottager av Nobels fredspris i 1936, for året 1935. Han ble dømt til ett og et halvt års fengsel for landsforræderi og spionasje i 1932, etter å ha offentliggjort hemmelig informasjon om tysk gjenopprustning (han brukte åpne kilder). Han var en av svært få som gikk ut med åpen kritikk mot nazistene også etter at Hitler ble valgt. Den 27 februar 1933 ble han sendt til Esterwegen konsentrasjonsleir i Oldenburg. Han pådro seg tuberkulose i leiren og ble sendt til et privat sykehus der han døde i 1938. Datteren hans fikk tatt opp igjen saken på 1980-tallet, men landssvikdommen ble senest stadfestet i 1992 av tysk høyesterett.

Kilde: Wikipedia.

Ossietskys-prisen er et litografi av kunstneren Nico Widerberg.

- Den er ingen laurbær noen kan hvile på, men en ansporing til å fortsette den livsviktige kampen for ytringsfriheten, sa styreleder i Norsk PEN, Kjell Olaf Jensen..

Folkevandringer (2004) er alle delvis produkter av Borchgrevinks erfaring fra og engasjement for menneskerettighetsarbeidet.

- Du har en form som gir din røst autoritet. Du har ordets gave og jeg vet at kombinasjonen av aktivist og forfatter er et stort tilskudd til menneskerettighetsmiljøet. Du tar med deg engasjementet ut i den norske offentligheten på en ny måte, sa Helsingforskomiteens styremedlem Julie Wilhelmsen i sin gratulasjonstale.

Selv fokuserte Borchgrevink på menneskerettighetsforkjempernes vanskelige kår i Russland:

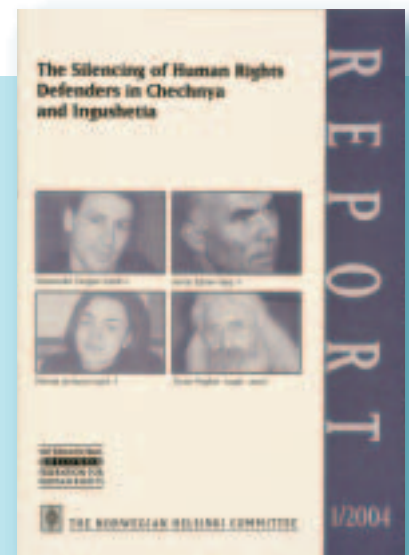
- Det at våre russiske og tsjetsjenske kolleger blir torturert, drept og "forsvinnet" som et ledd i russiske myndigheters såkalte krig mot terror, er en påminnelse om hvor viktig ytringsfriheten er. Hadde ingen våget å si noe, ville forbrytelsene i blant annet Tsjetsjenia vært fullstendig glemt. Derfor er det viktig at norsk PEN hedrer Ossietskys minne, og derfor er jeg stolt over å motta årets Ossietskys-pris - på vegne av mine kolleger i Helsingforskomiteen og menneskerettighetsmiljøet i Oslo, sa han i sin takketale ved prisutdelingen på Nasjonalteateret 15. november.

rettighetsdomstolen i Strasbourg. Borchgrevink har dessuten litteraturvitenskap hovedfag fra Universitetet i Oslo. De senere år har han markert seg i den norske offentlighet som kritiker og forfatter av skjønn- og faglitteratur. Romanen *Arkivene* (2000), reiseskildringen *Eurostories* (2002) og novellesamlingen

15. september lanserte Den norske Helsingforskomité og Den Internasjonale Helsingforsføderasjonen (IHF) rapporten *The Silencing of Human Rights Defenders in Chechnya and Ingushetia*. Rapporten er ført i pennen av Aage Borchgrevink og dokumenterer forfølgelse av menneskerettighetsforkjempere i området. Den konkluderer med at menneskerettighetsforkjempere stadig oftere blir utsatt for forfølgelse, og at statsansatte er ansvarlig for de fleste overgrepene. Russiske myndigheter overholder ikke sine forpliktelser overfor menneskerettighetsarbeidere, slik de er beskrevet i FN's deklarasjon av 9. desember 1998. Det internasjonale samfunn har dessuten konsekvent nektet å effektivt konfrontere Russland med menneskerettighetskrisen i Tsjetsjenia og Ingushetia.

Rapporten kan kjøpes ved henvendelse til sekretariatet: Tlf: 22 47 92 02

The Silencing of Human Rights Defenders in Chechnya and Ingushetia.

Bli støttemedlem i Helsingforskomiteen!

Helsingforskomiteen arbeider for å fremme demokratisk utvikling og menneskerettigheter, både i vårt eget land og internasjonalt. Vi avdekker overgrep og sier ifra om rettferdighet. Vi arbeider for å endre situasjonen – vende det vonde til det gode. Vårt redskap er menneskerettighetene, de internasjonale juridiske og etiske normer som statene har forpliktet seg til å følge! Men i kampen for økt respekt for menneskerettighetene trenger vi støttespillere. Jo flere vi er jo mer kan vi utrette!

Du får:

- Flere utgaver av MENNESKERETTIGHETSMAGASINET
- Årsrapport
- Nyheter på e-post en gang i måneden og invitasjon til seminarer og konferanser
- Kunnskap om viktige menneskerettighetsspørsmål i internasjonal og nasjonal politikk
- Gleden av å støtte Helsingforskomiteens menneskerettighetsarbeid

Ta kontakt! Telefon: 22 47 92 02 | E-post: hjorth@nhc.no | Adresse: Helsingforskomiteen, Tordenskioldsgt. 6B, 0160 Oslo

*The degree of civilization in a society
can be judged by entering its prisons*

Fjodor Dostoevsky

www.nhc.no

Den norske Helsingforskomité stiftet i 1977

Den norske Helsingforskomité's virksomhet tar utgangspunkt i Helsingforserklæringen som ble undertegnet av 35 europeiske og nord-amerikanske stater på konferansen om sikkerhet og samarbeid i Europa (KSSE) i 1975. I erklæringen blir det slått fast at respekten for menneskerettighetene er en vesentlig faktor for den fred som er nødvendig for å sikre utviklingen av vennskap mellom statene.

Formål

Helsingforskomiteen arbeider for at menneskerettighetene skal respekteres og omsettes i praktisk handling. Komiteen skal ha oppmerksomhet rettet mot alle deltakerland i Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE, tidl. KSSE), dvs. stater i Europa, Sentral-Asia og Nord-Amerika. Komiteen skal ikke ta hensyn til statenes plassering i blokker, ideologier eller politiske systemer, men konsentrere seg om brudd på Helsingforserklæringen og senere OSSE-dokumenters bestemmelser.

Virkemidler

- Overvåking og rapportering av menneskerettighetssituasjonen
 - Valgobservasjon
 - Støtte til uavhengige organisasjoner og medier
- Menneskerettighetsundervisning og informasjonsvirksomhet

MENNESKERETTIGHETSMAGASINET

Helsingforskomiteen, Tordenskioldsgate 6B, 0160 Oslo

Tel: (+ 47) 22 47 92 02 - Fax: (+ 47) 22 47 92 01 - Bankgiro: 5001 06 26061

Org.nr.: 959 196 451 - E-mail: hjorth@nhc.no - Hjemmeside: www.nhc.no